

વિશ્વવિહાર

વર્ષ : 25 * અંક : 1 * ઓક્ટોબર 2022 * કિં. ₹ 15

વિવિધ આયોજનો

પ્રૂફવાચનના
વર્ગો

સર્જનાભક
ગીતલેખન
કાર્યશિબિર

વિશ્વકોશ દ્વારા
પ્રસારિત થતી
બાળવાર્તાને
માણતા વિદ્યાર્થીઓ

કવિ શ્રી વિનોદ જોશીના માર્ગદર્શન હેઠળ આયોજિત
‘સર્જનાત્મક ગીતલેખન શિબિર’માં ઉપસ્થિત મહાનુભાવો

શ્રીમતી આરતી અંકલીકર-ટીકેકર દ્વારા શાસ્ત્રીય કંકયસંગીતની પ્રસ્તુતિ

ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ વતી મુદ્રક, પ્રકાશક અને તંત્રી : કુમારપાણ દેસાઈ, સંપાદક : પ્રીતિ શાહ
પ્રકાશનસ્થળ : ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ, ૫૧/૨, ૨૮૬શપાર્કની બાજુઆં, બંધુસમાજ સોસાયટી સામે,
ઉંમાનપુરા, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૧૩. ફોન : ૨૭૫૫ ૧૭૦૩, મુદ્રણસ્થળ : અજય ઓફસેટ,
સી-૧૨, બંસીધર મિલ કમ્પાઉન્ડ, બારડોલપુરા, દરિયાપુર, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૪

email : vishvakoshad1@gmail.com ◆ www.vishwakosh.org

ધૂટક કિંમત : ₹ ૧૫/-, વાર્ષિક લવાજમ ₹ ૧૫૦/-, ત્રણ વર્ષનું લવાજમ ₹ ૪૦૦/-
લવાજમ : ‘ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ’ના નામે ડ્રાફ્ટ અથવા મ. ઓ.થી જ મોકલવું.

વિશિષ્ટ સહયોગ : શ્રી સી. કે. મહેતા (દીપક નાઈટ્રેઇટ)

[અહીં પ્રગટ થતાં લખાણોમાંના વિચાર-અભિપ્રાયની જવાબદારી જે તે લેખકની છે.]

વિશ્વકોશની વિસ્તારતી વડવાઈઓ

છેલ્લાં સાતેક વર્ષથી ગુજરાતી વિશ્વકોશના જ્ઞાનસાગરને ઓનલાઈન મૂકવાની મહેનત આપ્યે રંગ લાવી રહી. આજે ગુજરાતી વિશ્વકોશના ૨૬ ગ્રંથો ઓનલાઈન મૂકી શક્યા છીએ. એનો અર્થ એ થાય કે ગુજરાતી ભાષામાં ૧૭૦ જેટલા વિષયોમાં ૨૪,૦૦૦થી પણ વધુ અધિકરણો (એન્ટ્રી) હવે ગુજરાતીભાષીઓને ઓનલાઈન વિશ્વભરમાં જ્યાં હોય ત્યાં ઉપલબ્ધ થયાં છે. વળી આ ગ્રંથમાં પ્રકાશિત થયેલો લેખ કમ્પ્યુટરની સાથોસાથ મોબાઈલમાં પણ જોઈ શકાય છે. જો વિષય પ્રમાણે અધિકરણ (એન્ટ્રી) જોઈએ તો તે માટે ગુજરાતી કે અંગ્રેજમાં ટાઈપ કરવું પડે. તો વળી માત્ર લેખકનું નામ હોય તોપણ તે અધિકરણ મેળવી શકાય અને અધિકરણનાં નામ પ્રમાણે તો એ મળે જ. આને માટે અંગ્રેજમાં <https://gujarativishwakosh.org> ટાઈપ કરશો એટલે આ જ્ઞાનસાગર તમને ઘેર બેઠાં આંગળીના ટેરવે ઉપલબ્ધ થશે.

આ રીતે ઓનલાઈન મૂકવાને પરિણામે ગુજરાતી વિશ્વકોશનો કેટલો બહોળો ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે એનો ખ્યાલ એ હકીકત પરથી આવશે કે છેલ્લા ૨૮ દિવસમાં એક લાખ અને બાસઠ હજાર લોકોને એનો ઉપયોગ કર્યો છે અને છેલ્લા ત્રીસ દિવસના યુનિક વિઝિટર્સ એક લાખ છોંટેર હજાર છે જેમાં મુખ્યત્વે અમેરિકા, ફાન્સ, યુનાઇટેડ કિંગ્ડમ, સિંગાપોર વગેરે દેશોનો સમાવેશ થાય છે. ગૂગલમાં પણ કોઈ વિષય પર સર્ચ કરનારે એના સંદર્ભ રૂપે વિશ્વકોશમાં આવેલા અધિકરણની નોંધ હવે પ્રાપ્ત થાય છે.

એવી જ રીતે ગુજરાતી લોકિસ્કનનો પણ પ્રસાર અને પ્રચાર વધી રહ્યો છે. પચીસ વર્ષના પ્રયત્ન બાદ તૈયાર થયેલો પિસ્તાળીસ લાખથી વધુ શબ્દો ધરાવતો ગુજરાતી ભાષાનો આ સર્વપ્રથમ શબ્દકોશ છેલ્લા ત્રીસ દિવસમાં ભારત, અમેરિકા, યુરોપના જેકોસ્લોવેક્ઝિયા, ક્રેન્ડા, નેધરલેન્ડ, યુનાઇટેડ કિંગ્ડમ, રષીયા, અમેરિકા, પૂર્વ આફ્રિકાના સેશાલ્સ, યુનાઇટેડ આરબ અમીરાત જેવા દેશોએ જોયો છે. આ દસ મુખ્ય દેશો ઉપરાંત અન્ય દેશોમાંથી પણ એને જોનારાની કુલ સંખ્યા એક મહિનામાં ૧,૬૮,૬૮૪ની થાય છે.

આ રીતે ટેક્નોલોજીના માધ્યમથી ગુજરાતી ભાષા-સાહિત્યના પ્રસાર અને પ્રચાર માટે ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટે એનાં પુસ્તકોની ઈ-બુક્સ ઓનલાઈન મૂકવાનો પ્રારંભ કરી દીધો છે. આને માટે તમે ગૂગલમાં જઈને અંગ્રેજમાં gujarativishwakosh.org/ebooks એમ ટાઈપ કરીને ઈ-બુક્સ ઉપર ક્લિક કરશો એટલે ઈ-બુક્સ વાંચવા મળશે. આ ઈ-બુક્સ વાંચવા માટે આપના કમ્પ્યુટર કે મોબાઈલમાં e-pub reader / ebook reader હોવું જરૂરી છે. show table of contentsમાં જશો તો અનુકમણિકા ખૂલશે. એમાં કોઈ પણ પ્રકારણ ઉપર ક્લિક કરવાથી સીધું એ પ્રકારણ ખૂલશે અને આપ વાંચી શકશો. આમાં બૂક માર્ક મૂકવાની પણ સગવડ છે. વળી લખાણના અક્ષર મોટા અને

નાના પણ કરી શકાય છે. બે લીટી વચ્ચે સ્પેસિંગ ઘટાડી કે વધારી પણ શકાય છે. આપને માત્ર એક પાણું વાંચવું હોય, એ જ પાનાને બે કોલમ કે ત્રણ કોલમમાં કરીને પણ વાંચી શકાય છે. પેરેગ્રાફનું ટાઈટલ કલરવાળું કરવું હોય, તો તે પણ થઈ શકે છે.

જેમ કે ગુજરાતના સ્વાતંત્ર્યસૈનિકોના માહિતીકોશને ઈ-બુક્સ તરીકે મૂકવામાં આવી છે. તેની અનુકમણિકામાં જઈને જે વર્ષ ઉપર કિલક કરીએ તો એ વર્ષની બધી એન્ટ્રી જોવા મળે.

નીચેનાં પુસ્તકો ઈ-બુક્સ તરીકે તમને પ્રાપ્ત થશે : (૧) વાસ્તવવાદી નાટક (વૈશ્વિક પરિપ્રેક્ષ્યમાં) : લે. ભરત દવે, (૨) તરસ્યા મલકનો મેઘ : લે. મણિલાલ હ. પટેલ, (૩) મેધાણીચરિત : લે. કનુભાઈ જાની, (૪) સિદ્ધાંતસારનું અવલોકન : સંપાદક ધીરુભાઈ ઠાકર, (૫) ગ્રંથના પંથના અનોખા યાત્રી યશવંત દોશી : લે. દીપક મહેતા, (૬) નાટ્યતાલીમના નેપથ્યે : લે. ધીરુભાઈ ઠાકર, (૭) વિરલ વિભૂતિ વિકમ સારાભાઈ : લે. પ્રધ્વલાલ છ. પટેલ, (૮) હસ્તમતવિજ્ઞાન : પ્રા. જ્યન્ત પ્રે. ઠાકર, (૯) ગુજરાતના સ્વાતંત્ર્યસૈનિકો : માહિતીકોશ : સંપાદક જ્યકુમાર શુક્લ અને અન્ય (૧૦) તળની બોલી : લે. દલપત ચૌહાણ અને (૧૧) જ્ઞાનયજ્ઞના આચાર્ય ધીરુભાઈ ઠાકર : લે. મણિલાલ હ. પટેલ અને અન્ય પુસ્તકો થોડા જ સમયમાં મૂકવામાં આવશે.

આવી જ રીતે બાળકોને ગુજરાતી ભાષામાં રસ લેતાં કરવા માટે પ્રત્યેક રવિવારે આજનાં બાળકોને પસંદ પડે તેવું કથાવસ્તુ ધરાવતી વાર્તા રજૂ કરવામાં આવે છે. એનો આશય એ છે કે બાળકો ગુજરાતી ભાષામાં હોશે હોશે રસ લેતાં થાય અને એ વાર્તા વર્તમાન પરિવેશ ધરાવતી હોવાથી વાર્તાના અનુભવજગતમાં આસાનીથી પ્રવેશી શકે. આ બાળવાર્તાની સાથે એક બાળગીત પણ રજૂ કરવામાં આવે છે. દર રવિવારે આ બાળવાર્તા અને બાળગીત યૂ-ટ્યુબ ચેનલ : Gujarat Vishvakosh Trust,

અનુક્રમ

વિશ્વકોશની વિસ્તરતી વડવાઈઓ ૩ કુમારપાળ દેસાઈ

ભારતનું પાંચ ટ્રિલિયન

ડોલરના અર્થાત્તનું લક્ષ્ય ૬ પ્રવીણ ક. લહેરી

વીજ-વાહન અને

પ્રદૂષણમુક્ત પૃથ્વીનું સપનું ૧૦ ચિંતન ભણું

તરતાં ધર ૧૩ ડેમંત વાળા

ઇલેક્ટ્રિક હાઈવેની દુનિયા કેવી હશે? ૧૬ હર્ષ મેસવાણિયા

ભારતનો બટરફ્લાયમેન ૨૦ પ્રીતિ શાહ

અસ્મિતા વિશેષ સંવાદ ૨૨ ભદ્રાયુ વદ્રાજાની

સત્યના પ્રયોગો અથવા આત્મવ્યથા ૨૬ રતિલાલ બોરીસાગર

સર્જનાત્મક ગીતલેખન શિબિર ૨૮ નિસર્ગ આહીર

સાહિત્ય વાંચનનાં નવાં સાધનો ૩૦ મૈત્રી શાહ

અભિવાદન ૩૨ —

વિશ્વકોશવૃત્ત ૩૩ —

કેસબુક એકાઉન્ટ : ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ અને વોટ્સએપ નં. ૮૮૮૮૦૪૨૬૭૮ પરથી રજૂ કરવામાં આવે છે. ગુજરાત વિશ્વકોશભવનમાં યોજાતા અમારા બધા જ કાર્યક્રમો Gujarat Vishvakosh Trustની યૂટ્યુબ ચેનલ પર ઉપલબ્ધ છે.

ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ દ્વારા દર બુધવારે અને શનિવારે ‘વિશ્વકોશ : તમારે આંગણે’ નામનો વિવિધ વર્ગના ગુજરાતીભાષાઓને અનુલક્ષીને નિયમિત રૂપે એક વિભાગ વોટ્સએપ પર આપવામાં આવે છે. જેમાં ‘પ્રસંગમાધુરી’માં કોઈ પ્રેરક પ્રસંગ, ‘ચાલો બાળકો’, કરીએ આનંદવિહાર’માં બાળવિશ્વકોશનું રસમણ અધિકરણ, ‘આજનો વિચાર’માં વર્તમાન સમયને અનુલક્ષીને આલેખાતું ચિત્તન, ગુજરાતી વિશ્વકોશમાંથી કોઈ એક અધિકરણ અને ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ દ્વારા પ્રકાશિત એક પુસ્તકની માહિતી આપવામાં આવે છે.

વિશ્વની ગતિવિધિઓને આલેખાતું ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટનું મુખ્યપત્ર ‘વિશ્વવિહાર’માં પ્રગટ થતા લેખોને શ્રાવ્ય રૂપે સાંભળવા માટે એના લેખો થોડાં ચિત્રોથી વધુ સમૃદ્ધ કરીને Gujarat Vishvakosh Trustની યૂટ્યુબ ચેનલ પર મૂકવામાં આવે છે. હવે વિશ્વકોશના અગાઉના લેખો ઉપલબ્ધ થાય અને જે તે મહિનાના લેખો ૧૫મી તારીખ પછી શ્રાવ્ય રૂપે સાંભળી શકાય તે માટે ‘વિશ્વવિહાર’ના ચોથા મુખ્યપૃષ્ઠ પર QR Code મૂકવામાં આવશે. જેને સ્કેન કરીને તમે બધા લેખો સરળતાથી સાંભળી શકશો.

આપણે જાણીએ છીએ કે ગુજરાતી વિષય લઈને અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓ અને કોલેજના યુવાનોને ગુજરાતી વ્યાકરણમાં વિશેષ મુશ્કેલી પડતી હોય છે. આથી અત્યારે ગુજરાતી વ્યાકરણ વિશે એક વીડિયો સીરી તૈયાર કરવામાં આવે છે. જેના દ્વારા ગુજરાતી ભાષા-સાહિત્યનો અભ્યાસ કરનારને સુગમતા રહેશે.

અમેરિકાની ‘જૈના’ સંસ્થા સાથે મળીને વિદેશમાં વસતાં ગુજરાતી કુટુંબનાં બાળકોને માટે ગુજરાતી ભાષા શીખવવાનું આયોજન થઈ રહ્યું છે. દર પંદર દિવસે એક રસમણ પોડકાસ્ટ ગુજરાતીભાષીઓને પ્રાપ્ત થાય તે અંગે કામ ચાલી રહ્યું છે.

આ સંસ્થા દ્વારા ‘હસ્તપ્રતવિજ્ઞાન’ જેવું પુસ્તક ઈ-બુક્સ તરીકે મૂકવામાં આવ્યું છે, તો બીજી બાજુ ‘હસ્તપ્રતવિજ્ઞાન’ના વર્ગનું પણ આયોજન કર્યું છે. ગુજરાતી સર્જનાત્મક ગીત-લેખનશિબિરની સાથે ગુજરાતીમાં રોબોટિક્સનો કોર્સ પણ પૂર્ણ થયો. હવે થોડા જ સમયમાં કેલીગ્રાફી અને ડિઝેટિવ રાઇટિંગના કોર્સનો અભ્યાસક્રમ શરૂ કરવામાં આવશે. ગુજરાતી વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટના ઉપકરે જુદી જુદી વ્યાખ્યાનશૈક્ષણી, ગ્રંથશૈક્ષણી, ગુરજરી ડાયજેસ્ટનું પ્રકાશન, ‘વિશ્વા’ની બહેનોની પ્રવૃત્તિ અને સાથોસાથ જુદા જુદા એવોર્ડ પણ એનાયત કરવામાં આવે છે. એક વિશેષ આનંદની વાત એ છે કે શ્રી ધીરુભેન પટેલના માર્ગદર્શન હેઠળ હવે ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ શ્રદ્ધા ત્રિવેદી અને લતા હિરાણીના સહયોગથી ‘વૈશી’ નામનું લેખિકાઓનું ટ્રેમાસિક પણ થોડા જ સમયમાં પ્રકાશિત કરશે.

ગુજરાતી ભાષા, સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિના સંવર્ધનના અમારા પ્રયાસોમાં સહુનો હુંફાળો સાથ મળી રહ્યો છે, તે આનંદની બીના છે.

ભારતનું પાંચ ટ્રિલિયન ડોલરના અર્થતંત્રનું લક્ષ્ય

ભારતના અર્થતંત્રનું વર્તમાન કદ ૩.૨ ટ્રિલિયન યુ.એસ. ડોલર છે. કોરોનાકાળ પહેલાં આપણા અર્થતંત્રને પાંચ ટ્રિલિયન યુ.એસ. ડોલર બનાવવાનું સ્વભન વર્ષ ૨૦૨૨-૨૩માં સાકાર થશે તેવી આશા હતી. યુ.એસ., ચીન, જાપાન અને જર્મની પછી કુલ ઘરેલું ઉત્પાદન(જરીપી)માં વિશ્વમાં પાંચમા સ્થાને પહોંચેલું આપણું અર્થતંત્ર હાલ તો સાતથી આઠ ટકાના દરે વિકસી રહ્યું છે. હાલની સ્થિતિ જોતાં ભારતનો પાંચ ટ્રિલિયન યુ.એસ. ડોલરનો અર્થતંત્રનો લક્ષ્યાંક પાંચ વર્ષ બાદ એટલે કે ૨૦૨૭ આસપાસ સિદ્ધ કરી શકે તેવી સંભાવના છે. જરીપીની ગણતરી સાથે દરેક દેશમાં વસ્તુઓની કિંમતમાં મોટા તફાવત હોય છે. ધારો કે ભારતમાં સારી ગુણવત્તાવાળી કોઝીનો ભાવ જ્વાસાઈડ રૂ. ૨૫૦ છે, જે ત્રણ ડોલર બરાબર હોય પણ તે જ કોઝી માટે અમેરિકામાં પાંચ ડોલર છે. આવા તફાવતને પરચેઝ પાવર પેરિટી (પીપીપી) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. સ્થાનિક નીચી કિંમત ધ્યાને લઈને જરીપીને ખરીદશક્તિના મૂલ્ય(પ્રાઇસ પરચેઝ પેરિટી)ના સમીકરણમાં મૂકીએ તો ભારતનો જરીપી પીપીપી મુજબ ૧૦.૪ ટ્રિલિયન યુ.એસ. ડોલર બરાબર છે. આ રીતે ભારત પીપીપી પ્રમાણે વિશ્વમાં ત્રીજા સ્થાને છે.

ાંકડાઓની માયાજાળ આપણને ક્યારેક મુંજુવી દે છે. એકમ, દશક, સો, હજાર, દસ હજાર, લાખ, દસ લાખ અને કરોડ સુધીના આંકડા સમજી શકીએ છીએ પણ અભજ-ખર્ચ જેવા શબ્દો આવતાં તેમાં કેટલાં મીડાં હશે તે આપણે શીધ નક્કી કરી શકતા નથી. આ ઉપરાંત અંગ્રેજીમાં ગણતરીની પદ્ધતિ વધારે અટપટી છે. ૧૦, ૧૦૦, ૧૦૦૦ અને ૧૦,૦૦૦ સુધીની ગણતરી સરળ છે પણ તેઓ લાખ કે કરોડ જેવા શબ્દો વાપરતા નથી. લાખને 100×1000 (હન્ડ્રેડ થાઉઝન્ડ) = ૧,૦૦,૦૦૦ કહે છે ત્યારે આપણે ગ્રૂચવાઈ જઈએ છીએ. હન્ડ્રેડ થાઉઝન્ડ (સો હજાર) જેવો શબ્દપ્રયોગ આપણને તુરંત સમજાતો નથી. અંગ્રેજ અંકગણિતમાં $1000 \times 1000 = ૯૮$ લાખ માટે મિલિયન શબ્દ છે. $1000 \times 10,00,000 = ૧૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦$ સો કરોડ માટે બિલિયન શબ્દ છે. બિલિયનને હજારે ગુણીએ એટલે ટ્રિલિયનની સંખ્યા આવે. ટૂંકમાં એકડા પછી ૧૨ મીડાં આવે. આપણી ગણતરી પ્રમાણે ૧ ટ્રિલિયન એટલે ૧ લાખ કરોડ. આપણને અંગ્રેજ અંક ગણતરી અટપટી લાગે છે તો પણ્ણેમના લોકોને આપણી સંખ્યાઓના શબ્દો સહેલાઈથી સમજાતા નથી. આપણા લાખ અને કરોડના શબ્દો ત્યાં નથી. મિલિયન, બિલિયન અને ટ્રિલિયન આપણને સમજતાં વાર લાગે છે.

૧. આપણા અર્થતંત્રમાં ફૂઝિ, પશુપાલન, હસ્તકલાથી શરૂ કરીને વિશ્વની સૌથી મોટી રિકાઈનરીનો સમાવેશ થાય છે. આજાઈનાં ૭૫ વર્ષમાં ભારતે તદ્દન પદ્ધત, ગરીબ અને અભાવવાળા અર્થતંત્રની જગ્યાએ દરેક ક્ષેત્રમાં નેત્રાદીપક પ્રગતિ કરી છે.

૨. ભારતીય અર્થતંત્રનું કદ વધે છે. પરંતુ વિશ્વનાં મોટા કદનાં ૧૦ અર્થતંત્રોમાં ભારતની માથાઈદ આવક સૌથી ઓછી છે.

3. વસ્તીની ગીયતા અને બોજાને આજે ભારતે યુવાશક્તિવાળા રાખ્ય તરીકે નામના મેળવી છે. વિશ્વની બાવન મહાકાય આંતરરાષ્ટ્રીય કંપનીઓના વડા ભારતીય મૂળના છે.

4. આજાઈ બાદ ૧૯૪૭થી ૧૯૮૦ના ઉત્તરના સમયગાળામાં સમાજવાદી સ્વર્ગનાં સ્વભાવ નિહાળવામાં ભારતે વિજ્ઞાન, ટેકનોલોજી, સાહસિકતા, મૂડીરોકાણ વગેરે બાબતોમાં ઉપેક્ષા સેવી જેથી વિકાસદર ખૂબ નીચો રહ્યો હતો.

૫. ૧૯૮૦ બાદ ઉદારીકરણ અને વૈશ્યકીકરણના કારણે આર્થિક પ્રગતિ જડપી બની છે. સૌના જીવનધોરણમાં અને જીવનશૈલીમાં નોંધવાત્ર પરિવર્તન આવ્યું છે. આપણા જીવનમાંથી તંગી, અભાવ જેવા શબ્દો અદૃશ્ય થયા છે. વિપુલ ઉત્પાદન સાથે આજે ભારત ધીમા પણ મક્કમ ડગલે વિશ્વના ગીજ કમાંકના અર્થતંત્ર બનવા તરફ આગેકૂચ કરી રહ્યું છે.

૬. ભારતના કુલ ઘરેલું ઉત્પાદનમાં કૂષિનો ફાળો ૧૬.૩૮ ટકા, ઉદ્યોગનો ફાળો ૨૮.૩૪ ટકા અને સેવાક્ષેત્રનો ફાળો ૫૪.૨૭ ટકા છે. આ ઘરેલું ઉત્પાદનનું અન્ય રીતે વિશ્લેષણ કરીએ તો ઉપભોક્તાઓનો ફાળો ૬૦.૮ ટકા છે. સ્થાયી ભિલકતો-મૂડીમાં રોકાણનું પ્રમાણ ૨૬.૬ ટકા છે. સરકારના ખર્ચનું પ્રમાણ ૧૨.૧ ટકા છે. અન્ય પ્રવૃત્તિઓનું પ્રમાણ ૦.૮ ટકા છે. નિકાસનો ફાળો ૧૮.૭ ટકા અને આયાતનો હિસ્સો ૧૮.૧ ટકાનો છે.

૭. આપણા દેશની વસ્તીમાંથી લગભગ ૪૮ કરોડ શ્રમિકો-કામ કરનારા ઉપલબ્ધ છે. આપણો રોજગારીનો દર પંચાવન ટકા જેટલો છે. બેરોજગારીનું પ્રમાણ ૮.૨૮ ટકા છે. કૂષિકેત્રમાં ૪૨.૬૦ ટકા છે. ઉદ્યોગમાં ૨૫.૧૨ ટકા અને સેવાક્ષેત્રમાં ૩૨.૨૮ ટકા શ્રમિકો કાર્યરત છે.

૮. આપણી નિકાસ ૪૨૧.૮૮ બિલિયન યુ.એસ. ડોલર છે. જ્યારે આયાતની રકમ ૬૧૨.૬૧ બિલિયન યુ.એસ. ડોલર છે.

૯. માર્ચ-૨૦૨૨ના અંતે વિદેશી દેવું ૬૨૦.૭ બિલિયન યુ.એસ. ડોલરનું છે. જે આપણા ઘરેલું ઉત્પાદનના ૨૦ ટકા જેટલું છે. કુલ દેવું જરીપીના ૮૭ ટકા જેટલું છે. જે રૂપિયામાં મૂલવતાં ૩. ૨૩૩ લાખ કરોડ જેટલું છે.

આપણા અર્થતંત્રની ઉપરોક્ત વિશેષતાના અનુસંધાને આપણે પાંચ ટ્રિલિયન યુ.એસ. ડોલરની ઇકોનોમી બનવા માટે અને તે પણ જડપી રીતે તે સ્તરે પહોંચવા માટે શું કરવું જોઈએ ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર સરળ છે. આપણા વિકાસદરમાં વધારો કરવો જોઈએ. ચાલુ નાજાકીય વર્ષના પ્રથમ ત્રિમાસિક સમયગાળામાં ૧૩ ટકા જેટલો વિકાસદર હંસસલ થતાં પાંચ ટ્રિલિયન ડોલરના અર્થતંત્ર તરફની કૂષી જડપી બની છે. જોકે દર મહિને થતાં ઔદ્યોગિક-વીજ ઉત્પાદનમાં જે આણધાર્યા ફેરફાર આવ્યા કરે છે તે ચિંતાનાં કારણો બન્યાં છે. અર્થશાસ્ત્રીઓની એવી ધારણા છે કે ભારતના પાંચ ટ્રિલિયન યુ.એસ. ડોલરના અર્થતંત્રમાં કૂષિનો હિસ્સો એક ટ્રિલિયન યુ.એસ. ડોલર, ઉદ્યોગનો હિસ્સો એક ટ્રિલિયન અને સેવાક્ષેત્રનો હિસ્સો ત્રિલિયન યુ.એસ. ડોલરનો રહેશે. અમુક અર્થશાસ્ત્રીઓની માન્યતા છે કે કૂષી ઉત્પાદનો અને તેની મૂલ્યવૃદ્ધિ સાથે ૧.૨૫ ટ્રિલિયન યુ.એસ. ડોલર જરીપી થાય તો ઉદ્યોગની આવક ૧.૨૫ ટ્રિલિયન

ડોલર થાય. સેવાક્ષેત્ર માટે ૨.૫ ટ્રિલિયન ડોલરનો લક્ષ્યાંક પ્રાપ્ત કરવામાં સરળતા રહેશે. ટૂંકમાં કૃષિ અને ઉદ્યોગક્ષેત્રની ઝડપી વૃદ્ધિ અનિવાર્ય છે.

ચીન સહિત અનેક દેશોએ અર્થતંત્રનું કદ વધારવામાં રોજગારી અને લોકોની આવક વધારવામાં નિકાસક્ષમતાનો ભરપૂર ઉપયોગ કર્યો છે. બાંગલાદેશે પણ નિકાસ થકી જ ભારત કરતાં વધારે માથાદીઠ આવક મેળવી આશ્વર્ય સર્જર્યુ છે. આપણા માટે પણ નિકાસ મહત્વની છે. ભલે આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારમાં ગળાકાપ સ્પર્ધા હોય પરંતુ આપણી નિકાસક્ષમતાનો આપણે પૂર્ણ ઉપયોગ કરતા નથી પણ તે આપણા વિકાસની વ્યૂહરચનાનો આધારસ્તંભ છે તેમ કહેવામાં કશી અતિશયોક્તિ નથી. આ જ રીતે આયાતો પરનું સ્વાવલંબન ઘટાડવા માટે આત્મનિર્ભર થવાનો સંકલ્પ દૂરોગામી અસરો પેદા કરવાની શક્તિ ધરાવે છે. આપણી આયાતો ઘટે, નિકાસો વધે, આપણા કુશળ કારીગરો અને મેનેજરો વિદેશમાં કમાય ને ભારતને વિદેશી મુદ્રા રળી આપે તો વિકાસદર ઝડપી બને તેમાં શંકા નથી. આપણો વાસ્તવિકતાને ધ્યાનમાં લઈને ખૂબ ઝીણવટભર્યુ આયોજન કરીને લક્ષ્યાંકો પ્રાપ્ત કરવાના છે. આજે આપણે જે કામો કરીએ છીએ તેમાં સાચી દિશાનો અને સાતત્યનો અભાવ દાણિગોચર થાય છે. આ માટે સર્વસંમત રાષ્ટ્રીય નીતિ નક્કી કરી સંબંધિત સૌ તેને અનુસરે તે જરૂરી છે. ભારતીય અર્થતંત્રને પાંચના બદલે ચાર વર્ષમાં પાંચ ટ્રિલિયન યુ.એસ. ડોલરે પહોંચાડવા માટે આપણે નીચેની બાબતોમાં ખૂબ ઝડપી અને અસરકારક કામગીરી કરવી જરૂરી છે:

૧. પેટ્રોલિયમ અને તેનાં વિવિધ ઉત્પાદનો પાછળ આપણે ખૂબ મોટા પ્રમાણમાં વિદેશી મુદ્રાનો ખર્ચ કરીએ છીએ. સોલર એનજી અંગે છેલ્લાં પાંચ વર્ષમાં જે કામ થયું છે તેને હજુ વધારે ઝડપથી આગળ વધારીએ તો આપણા ઉત્પાદિત માલસામાનની પડતર કિંમત ઘટે અને વિદેશી મુદ્રાની બચત થાય. ઉદ્યોગોને પણ ખૂબ સારું પ્રોત્સાહન મળે તેમ છે.

૨. કરીણ, તેલીબિયાં અને શાકભાજી-ફળફળાદિનું ઉત્પાદન નોંધપાત્ર રીતે વધારીએ, ફૂડ પ્રોસેસિંગ દ્વારા નિકાસ કરી શકીએ તો કૃષિ વિકાસદરમાં વધારો થઈ શકશે.

૩. આપણા ગાય-ભેંસના દૂધના ઉત્પાદનમાં ખાસ્સો વધારો થાય તેમ છે. આપણી દેશી નસલો પર અગાઉ પૂરતું ધ્યાન અપાયું નથી. હકીકતમાં આપણો દેશ ગાય-ભેંસ, ઘેટાં-બકરાં, દૂધ, દૂધનાં (ઉત્પાદનો (માખણ, ચીજ, ધી અને મીઠાઈઓ) મોટા પાયે નિકાસ કરી શકવાની સમર્થતા ધરાવે છે. યોગ્ય પશુપાલન થકી ગ્રામીણ અર્થતંત્ર કેટલું ચેતનવંતું બને છે તે અમૂલની ગાથા સૌની સમક્ષ પુરાવા રૂપે હાજર છે.

૪. ઈન્ફાસ્ટ્રક્ચર આંતરમાળખાકીય સુવિધાઓ વિકસાવવા માટે પણ ખૂબ વિશાળ તકો આપણી સમક્ષ છે. રાષ્ટ્રીય આવક વધારવામાં રસ્તા, પુલ, ટેમ, વીજમથકો, આવાસો, બંદરો, એરપોર્ટ, રેલવે વગેરેની અહીંમૂં ભૂમિકા રહી છે.

૫. આપણા દેશો સંરક્ષણની બાબતે શરસ્તો, લડાકુ વિમાનો, જહાજો, સભમરીનો અને ટેન્કોના નિર્માણમાં ક્ષમતા કરતાં ખૂબ ઓછી સિદ્ધિ હાંસલ કરી છે. તેજસ વિમાન અને વિકાંતનું એરકાફ્ટ કેરિયર તેમજ ઉપગ્રહો અવકાશમાં મોકલવાનું આપણું કોશલ્ય અનેકું છે. મિસાઈલના ઉત્પાદન અને ગુણવત્તામાં આપણે અગ્રેસર છીએ.

૬. ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રે ચીનના થઈ રહેલા બહિજ્હારના વાતાવરણમાં આપણા માટે અનેરો અવસર છે. વિવિધ વસ્તુઓનું ઝડપી ઉત્પાદન થાય, પડતર કિંમત વાજભી રહે અને ગુણવત્તા જળવાય તો દેશના આર્થિક વિકાસમાં તેનું યોગદાન મહત્વનું બની શકે. હીરા, સિરામિક, કાપડ અને તૈયાર પહેરવેશ, આભૂષણો, એન્જિનિયરિંગ સાધનો, રસાયણ, દવાઓ અને પેટ્રોકેમિકલ્સમાં ભારતની પ્રગતિ નોંધપાત્ર છે.

૭. પ્રવાસન, મનોરંજન, સોફ્ટવેર, શિક્ષણ અને આરોગ્યક્ષેત્રમાં પણ આપણે વિશ્વમાં ડંકો વગાડી શકીએ તેવી ક્ષમતા છે. આ શક્તિ ઝડપથી ઉજાગર થાય તેવા પ્રયત્નો કરવા જરૂરી છે.

પાંચ ટ્રિલિયન યુ.એસ. ડોલરના અર્થતંત્રને સાકાર કરવા માટે જરૂરી છે દદ્દ સંકલ્પની, યોગ્ય આયોજનની, કઠોર પરિશ્રમની, ઉત્તમ સંકલનની અને દેશહિતને અગ્રતા આપવાની. નૂતન ભારતના નિર્માણમાં સૌનું મ્દાન અને વિશ્વાસથી કાર્યરત થઈએ તો લક્ષ્યપ્રાપ્તિ નિશ્ચિય છે અને તેને શીଘ્ર હાંસલ કરવા માટે આપણે સૌએ કટિબદ્ધ થઈને સહિત્યારો પુરુષાર્થ કરવો જરૂરી છે.

— પ્રવીષ ક. લહેરી

શ્રી ધીરુભાને પટેલ બાળ-કિશોર સાહિત્ય કેન્દ્ર દારા આચ્યોજિત

માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ માટે કિયા

- ક્રિવ્જ ધોરણ ઈથી ૧૨ના વિદ્યાર્થીઓ માટે રહેશે.
- દરેક સંસ્થાભાંથી બે સ્પર્ધકોની એક ટીમ ભાગ લઈ શકશે.
- ક્રિવ્જ ગુજરાતી ભાષામાં યોજાશે.
- ક્રિવ્જમાં ગુજરાતી સાહિત્ય, રમતગમત, અમદાવાદ શહેર, ગાંધીજી તેમજ સામાન્ય જ્ઞાનને લગતા પ્રશ્નો પુછશરે.
- સ્પર્ધમાં પ્રથમ, દ્વિતીય અને તૃતીય કમાંક પ્રાપ્ત ટીમને નીચે મુજબ પારિતોષિક આપવામાં આવશે :

પ્રથમ કમાંક : ૧૫૦૦, દ્વિતીય કમાંક : ૧૦૦૦ : અને તૃતીય કમાંક : ૭૦૦

- શાળાના લેટરપેડ પર ક્રિવ્જમાં ભાગ લેનાર વિદ્યાર્થીનાં નામ, ધોરણ, શાળાનું નામ અને સરનામું, શાળાનો ટેલિફોન નંબર, શાળાનું ઈ-મેઇલ એડ્રેસ, વિદ્યાર્થીના ઘરનું સરનામું, મોબાઇલ નંબર લખી આચાર્યશ્રીના સહી-સિક્કા સાથે દિનાંક ૧૮ નવેમ્બર, ૨૦૨૨ સુધીમાં મળી જાય તેમ મોકલવાનાં રહેશે.
- સ્પર્ધકોનાં નામ મોકલવાનું સરનામું : ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ, ૫૧/૨, ૨મેશપાઈની બાજુમાં, બંધુસમાજ સોસાયટી સામે, વિશ્વકોશ માર્ગ, ઉસ્માનપુરા, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૩.
- ક્રિવ્જ દિનાંક ૩ ડિસેમ્બર, ૨૦૨૨ના રોજ સવારે ૮:૩૦ કલાકે ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટના ભવનમાં યોજાશે.
- નિર્ણયિકોનો નિષ્ણય આખરી અને સૌને બંધનકર્તા રહેશે.
- વધુ માહિતી માટે વિશ્વકોશ કાર્યાલયમાં શ્રી કૃપાભાને દેથોલિયાનો (મો. ૯૮૮૮૦૪૨૬૮૮) સંપર્ક કરવો.

વીજ-વાહન અને પ્રદૂષણમુક્ત પૃથ્વીનું સપનું

છેલ્લાં થોડાં વર્ષોથી આપણે પ્રદૂષણ અંગે ખૂબ ચિંતિત થતાં જઈએ છીએ. તેમાં પણ વાયુપ્રદૂષણ અંગે આપણાને વિશેષ ચિંતા છે. હિવાળીના તહેવાર દરમિયાન ધ્વનિ અને વાયુપ્રદૂષણ અંગે આપણે વધુ વિચારતા થઈ જઈએ છીએ. ફટકડાથી થતું ધ્વનિ અને વાયુપ્રદૂષણ થોડા દિવસો માટેનું હોય છે અને તે પણ મર્યાદિત વિસ્તાર કે પ્રદેશ માટે. આપણે જાણીએ છીએ કે અશ્વીય ઈધણાથી ચાલતાં વાહનોની સંખ્યા સતત વધતી જાય છે. વાહનોની સુધરતી જતી ગુણવત્તા પણ તેની વધતી જતી સંખ્યાને કારણે વાહનોથી થતા પ્રદૂષણને નિયંત્રિત કરી શકતી નથી. પરિણામે ઊર્જાના અન્ય સ્તોત તરફ આપણે નજર દોડાવી - જેમાં વીજળી એટલે કે ઈલેક્ટ્રિક્સિટી સૌથી વધુ વ્યવહારું અને ગ્રીન ઊર્જાસ્તોત તરીકે ઊભરી આવી. આપણા દેશમાં છેલ્લાં પાંચ જ વર્ષમાં ઈલેક્ટ્રિક માર્ગ પરિવહન ખૂબ જ ફૂલ્યુંફાલ્યું છે.

મુંબઈની ઓળખ ગણત્તી બે માળની બસ પણ ઈલેક્ટ્રિક થઈ ગઈ. ગુજરાતમાં BRTS અને ST પરિવહનમાં ઈલેક્ટ્રિક બસોએ પોતાની હાજરી નોંધાવી દીધી છે. દેશ-દુનિયાના વધતા જતા વાયુપ્રદૂષણના સ્તરના સંદર્ભે માનવામાં આવે છે કે વીજ-વાહન (Electric Vehicle – EV) નહિવત્તુ વાયુ-પ્રદૂષણ કરે છે. હા, કદાચ આ વાત શહેરી વિસ્તાર કે પછી માર્ગ પરિવહનની ધમધમતા વિસ્તાર માટે સાચી હશે પણ સમગ્ર પૃથ્વીના સંદર્ભે - શું એ એટલી જ સાચી છે ?

આપણા દેશની જ વાત કરીએ તો હજુ પણ ૭૦ ટકા વીજળીનું ઉત્પાદન કોલસાથી થાય છે. કોલસા દ્વારા વીજ-ઉત્પાદનથી ઉત્સર્જિત થતા જેરી વાયુઓને ધ્યાનમાં રાખીને એક અભ્યાસ પરથી જાણવા મળ્યું છે કે વીજ-વાહનો દોડાવીને આપણે દેશમાં ફક્ત ૨૦ ટકા જ કાર્બન-ઉત્સર્જન ઓદ્ધું કરી શકીશું. આ પરથી લાગે છે કે વીજ-વાહનોને આપણે જેટલાં પર્યાવરણમિત્ર માનીએ છીએ તેટલાં તે છે નહીં.

વળી, વીજ-વાહનમાં વપરાતી મસમોટી બેટરીના ઉત્પાદન વખતે પર્યાવરણને થતા નુકસાનનું શું ? વીજ-વાહનો ઉપરાંત ઘણાં ઉપકરણોમાં હવે લિથિયમ આયન બેટરી વપરાય છે. લિથિયમ ખૂબ જ હલકી ધાતુ છે. તે બહુ સરળતાથી ઈલેક્ટ્રોન છોડે છે માટે તે બેટરી ઉપયોગમાં લેવા માટે વધુ અનુકૂળ લાગે છે. આ કારણે વીજ-વાહનમાં લિથિયમ આયન બેટરીનો ઉપયોગ મોટા પ્રમાણમાં થાય છે. સોસાયટી ઓફ રેયર અર્થના (Society of Rare Earth) અહેવાલ મુજબ વીજ-વાહનોમાં ૫૭ કિલોગ્રામ કાચો માલ વાપરવામાં આવે છે. તેમાં ૮ કિલોગ્રામ લિથિયમ, ૩૫ કિલોગ્રામ નિકલ અને ૧૪ કિલોગ્રામ કોબાલ્ટ હોય છે. આ તત્ત્વો જમીનમાંથી મેળવવામાં આવે છે. લિથિયમ મુખ્યત્વે ઓસ્ટ્રેલિયામાંથી, નિકલ હિન્ડોનેશિયામાંથી અને કોબાલ્ટ

લિથિયમ ખાણ અને ધરતી-પ્રદૂષણ

કોન્ગોમાંથી મળી આવે છે. આ તત્ત્વો લોહતત્વની જેમ સહેલાઈથી નથી મળતાં. તેમને મેળવવા માટે ઘણી પ્રક્રિયા કરવી પડે છે. વીજ-વાહનની બેટરીનો ૫૭ કિલોગ્રામ કાચો માલ તૈયાર કરવામાં ૪૨૭૫ કિલોગ્રામ તેજાબી કચરો અને ૫૭ કિલોગ્રામ કિરણોત્સર્ગ સંક્રિય અવશેષ ઉત્પન્ન થાય છે. આ ઉપરાંત એક સંશોધન મુજબ ૩,૩૦૦ ટન લિથિયમ કચરામાંથી ફક્ત ૨ ટકા ૪ રિસાઈકલ કરી શકાય છે. બાકીનો ૮૮ ટકા કચરો તો ધરતીને પ્રદૂષિત ૪ કરે છે. જમીનમાંથી લિથિયમને કાઢવાથી પર્યાવરણ ત્રણ ગણું વધારે ઝેરીંબું થઈ જાય છે. સમયાન્તરે બેટરી કામ કરતી બંધ થઈ જાય છે ત્યારે તેને બદલાવવી પડે છે. તો જૂની બેટરીનું શું થાય છે ?

એક માહિતી મુજબ ૮૮.૩ ટકા લિથિયમ બેટરીનો ઉપયોગ કર્યો પછી જમીનમાં દાટી દેવામાં આવે છે. તે પાણી સાથે સંપર્કમાં આવતાં તેમાં પ્રતિક્રિયા થઈને આગ લાગે છે. અમેરિકામાં ત્રણ વર્ષમાં આ રીતે બેટરીથી આગ લાગવાની ૧૨૪ ઘટનાઓ બની છે જે ખરેખર ચિંતાજનક છે. આમ વીજ-વાહનોને આપણે જેટલાં પર્યાવરણપ્રેમી માનીએ છીએ તેટલાં લાગતાં નથી. હજુ સુધી તો આપણે બેટરી સંદર્ભે જ વીજ-વાહનોની મુલવણી કરી. બીજી કેટલાક અન્ય આયામો પર નજર નાખીએ.

વીજ-વાહનના ઉત્પાદન વખતે ૮ ટન કાર્બન કચરો ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યારે પેટ્રોલ-વાહનના ઉત્પાદન વખતે ૫.૬ ટન કાર્બન કચરો બને છે. પૃથ્વી પર પાણીની સમસ્યા પણ વિકરાળ થતી જાય છે. મોટા ભાગનાં યંત્રોનાં ઉત્પાદનમાં મોટા પાણે પાણીની જરૂરિયાત હોય છે. કાર-ઉત્પાદન સંદર્ભે જોઈએ તો વીજ-કાર માટે ૧૩,૫૦૦ લિટર પાણીની જરૂર પડે છે, જ્યારે પેટ્રોલ-કાર માટે તેની જરૂરિયાત લગભગ ચાર હજાર લિટરની હોય છે. આ રીતે પેટ્રોલ-કારના ઉત્પાદનમાં પાણીની ખાસ્તી બચત થાય છે. માની લો કે વીજ-વાહનને કોલસાથી ઉત્પન્ન કરાયેલી વીજળીથી ચાર્જ કરીએ તો

આ માન્યતા મહદદંસે હકીકત છે - દોઢ લાખ કિલોમીટર ચાલવાથી પેટ્રોલ કારની સરખામણીમાં તે ફક્ત ૨૦ ટકા જ ઓછું કાર્બન ઉત્સર્જન કરશે.

આમ જો આપણે કોલસાથી વીજળી ઉત્પન્ન કરી, વીજ-વાહનો દોડાવીને કાર્બન ઉત્સર્જન નહિંવત્તુ કરવાની મંદ્ઘા રાખતા હશું તો કદાચ તે અધૂરી રહી જશે. જ્યારે વીજળીનું ઉત્પાદન વૈકલ્પિક ઉઝ્જ્ઝોત જેવા કે; સૌર, પવન, જળપ્રપાત વગેરેથી વધારે ને વધારે થવા લાગશે ત્યારે વીજ-વાહનો પ્રદૂષણ ઘટાડવામાં મોટું યોગદાન આપશે. આપણા દેશમાં ૭૦ ટકા વીજળી કોલસાથી ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે પ્રદૂષણ સામેની આપણી લડાઈમાં વીજ-વાહનો સો ટકા યોગદાન આપી શકતાં નથી. ફરી એક વાર જોઈએ તો પેટ્રોલ કાર પ્રતિ કિલોમીટર ૧૨૫ ગ્રામ અને કોલસાથી ઉત્પન્ન કરેલી વીજળીથી ચાર્ઝ કરેલી વીજ-કાર પ્રતિ કિલોમીટર ૮૧ ગ્રામ કાર્બન કચરો ઉત્પન્ન કરે છે. એક કાર માટે જોઈએ તો આ તફાવત ઘણો નાનો લાગે છે પણ દેશની કરોડો કારને ગણતરીમાં લઈએ તો તે ઘણો મોટો થઈ જાય છે. ઇન્ટરનેશનલ કાઉન્સિલ ઓન કલીન ટ્રાન્સપોર્ટેશન મુજબ યુરોપમાં વીજ-વાહનો ૬૮ ટકા ઓછું કાર્બન ઉત્સર્જન કરે છે, કારણ કે યુરોપમાં ૬૦ ટકા વીજ-ઉત્પાદન કોલસા સ્કિવાયના ઉઝ્જ્ઝોતોથી થાય છે.

એક અનુમાન મુજબ વિશ્વમાં આજે લગભગ ૨૦૦ કરોડ કાર છે. તેમાંથી ફક્ત એક ટકો જ વીજ-કાર છે. અલબત્ત આ આંકડો ધીરે ધીરે વધતો થાય છે. જો બધી જ કારને વીજ-કારમાં બદલી નાખીએ તો મોટા પ્રમાણમાં ઓસિડ કચરો ઉત્પન્ન થશે. આ ઓસિડ કચરાના નિકાલ માટે આજે આપણી પાસે પૂરતી વ્યવસ્થા જ નથી. તો પછી બધી જ કાર વીજ-કાર થઈ જશે તોપણ પ્રદૂષણની સમસ્યા તો રહેશે જ તેમ લાગે છે. આ સંજોગોમાં પરિવહન માટે વ્યક્તિગત વાહનને બદલે સામૂહિક વાહનનો ઉપયોગ કરવાથી જ વાયુપ્રદૂષણ દર ઘટાડી શકાશે. હા, બેટરીથી ચાલતી કાર કે બસને બદલે સીધાં વીજળીથી ચાલતાં ટ્રેન, ટ્રામ કે બસ જેવાં વાહનો - લિથિયમ બેટરીના ઉત્પાદન વખતે ઉત્પન્ન થતા કચરાની સમસ્યા ઉકેલવામાં મદદ કરે છે.

આજે વીજ-વાહનોના ઉપયોગના ઘણા પ્રત્યક્ષ ફાયદાઓ દેખાય છે. સાથે સાથે તેનાથી થતા પરોક્ષ નુકસાનથી પણ આપણે સાવચેત રહેવાની જરૂર છે. ધરતી-પ્રદૂષણ જેવાં નુકસાનને ઘટાડવાનાં પગલાં લેવાં પડશે. વીજ-વાહનો ધ્વનિ-પ્રદૂષણ ઘણું ઓછું કરે છે. તેની સંરચના પ્રમાણમાં ઘણી સરળ હોય છે. પ્રદૂષણથી આજાદીમાં ઈ-વાહનોનું યોગદાન નકારી ન શકાય પણ તેના ઉત્પાદન વખતે ઉત્પન્ન થતો જેરી કચરો એક પડકાર બની જાય છે. અલબત્ત વિજ્ઞાનીઓ આ અંગે ચિંતિત છે અને તેનું નિરાકરણ પણ જલદીથી આવી જશે. આશા છે કે ભવિષ્યમાં આપણા દેશમાં વૈકલ્પિક ઉઝ્જ્ઝોતથી પૂરતા પ્રમાણમાં વીજળીનું ઉત્પાદન થાય અને ઈ-વાહનો પ્રદૂષણમુક્ત પૃથ્વીનું સપનું સાકાર કરવામાં તેનું અમૂલ્ય યોગદાન આપે.

નોંધ : અહીં આપેલા આંકડાઓ વિષયને સારી રીતે સમજવા માટે નમૂનારૂપ છે.

- ચિંતન ભડ્ક

તરતાં ધર

ધર એ મૂળભૂત રીતે વાતાવરણનાં વિપરીત પરિબળો સામે રક્ષણ આપતું આવરણ છે. કમશઃ તેમાં વિવિધ જરૂરિયાતો ઉમેરાતી ગઈ, તે જે તે વસ્તુના સંગ્રહ માટે તથા રોજિંદી કિયાઓ કરવાની સગવડ માટે પણ બનાવાતું હતું. રક્ષણની સાથે ધરની રચનામાં સવલતો તથા પસંદ-નાપસંદની માત્રા ઉમેરાતી તેમજ વધતી ગઈ. ધર હવે જરૂરિયાતથી વધીને એશોઆરામનું માધ્યમ બનતું ગયું. તે હવે વક્તિત્વ પ્રતિબિંબ તરીકે પણ લેખાવા લાગ્યું. ધરમાં પણ પ્રકારો આવતા ગયા અને કેટલાંક વ્યક્તિ-સમૂહ માટે રોજિંદું ધર તથા દીર્ઘઅવકાશ - રજાઓ માટેનું ધર, એમ અલગ અલગ રચના કરાતી થઈ. આવા એક વેકેશન ધરનો પ્રકાર એટલે તરતું ધર. અમેરિકા, દુબઈ, જાપાન તથા ભારતમાં પણ આ પ્રકારના ધરની માંગ વધતી જાય છે. ક્યારેક આવી રચના હોટલ-રિસોર્ટ તરીકે પણ વપરાય છે.

શરૂઆતના તબક્કામાં મજબૂત કરાયેલ પોલિસ્ટિરીન તથા લાકડાનાં પાટિયાંનો મંચ બનાવી તેના પર આવાં મકાન બનાવાતાં. પણ ક્ષેત્રફળ તથા ભારવહનની ક્ષમતામાં મર્યાદાને કારણે આ મકાન નાનાં બનાવાતાં, જેનાથી અમુક શ્રીમંત વર્ગની કેટલીક ઈચ્છાઓ અધૂરી રહી જતી. તેના તરતા ધર પોલિસ્ટિરીન ભરેલ કોંક્રીટની એક કરતાં વધારે ઊંધા વાડકા જેવી રચના પર બનાવાય છે. કોંક્રીટના આ ફ્લોટ પર મંચ બનાવી તેના પર વજનમાં હલકી બાંધકામની સામગ્રીમાંથી ધર બનાવાય છે. આ ધરને જે તે સ્થાને જકડી રાખવા લંગરના સંભ સાથે બાંધેલાં રખાય છે. આ ઉપરાંત ક્યાંક તેને લાંબાં દોરડાંથી કિનારા સાથે પણ બાંધી દેવાય છે. બાંધવા માટેનાં આ દોરડાં તૂટી ન જાય તેવાં મજબૂત અને લયકાદાર બનાવાય છે.

આ પ્રકારનાં ધર પાણીની સપાઠી પર તરતાં રહે છે અને પાણીનાં સ્તરમાં વધઘટ થતાં તે ઉપર-નીચે પણ જાય છે. પણ આવાં ધર જ્યારે દરિયામાં બનાવાય ત્યારે ભરતી-ઓટની માત્રાનું ખૂબ ધ્યાન રાખવું પડે અને દરિયાના પ્રવાહના બળ સામે તે ઈચ્છનીય સમયગાળા સુધી ટકી રહે તે પણ જરૂરી બને. તેથી તરતાં ધર શાંત પાણીમાં બનાવાવામાં આવે છે.

આ પ્રકારની રચનાનું વજન ઓછું રાખવા તેનું બાંધકામ એલ્યુમિનિયમ જેવી ધાતુ, કાચ, પ્લાસ્ટિક તથા આબોહવા સામે ટકી શકે તેવાં લાકડાનાં પાટિયાંમાંથી કરાય છે. વળી તેની દીવાલોની વચ્ચમાં અવકાશવાળી - કેવીરી વોલ હોય છે. આનાથી ધરની અંદરાનું તાપમાન અનુકૂળ સ્તરે જળવાઈ રહેવાની સંભાવના વધી જાય છે. આવાં મકાનમાં ગાટરની વ્યવસ્થા માટે એક ટાંકી રખાય છે જેમાં ગંધું નિકાલ કરવા યોગ્ય પાણી ભેગું થાય અને પછી સમયાંતરે આપમેળે ચાલુ થતી મોટરથી તેને કિનારે ગોઠવવામાં આવેલ પાઈપમાં ખાલી કરાય. આ ધરમાં શુદ્ધ પાણીના સંગ્રહ માટે પણ

તરતां घર

ટांકી હોય છે જેને જરૂરિયાત પ્રમાણે ભરવામાં આવે છે. આ પ્રકારનાં ઘર અલાયદાં તથા પાણીની સપાટી ઉપર હોવાથી તેમાં સૂર્યનાં કિરણોનો પ્રવેશ સરળ બને છે. તેથી અહીં વીજળી માટે સૂર્યગીર્જાનો મહત્તમ ઉપયોગ કરાય છે.

બોટ-હાઉસ, યોટ કે શિકારા કરતાં આ રચના બિન્ન ગણાય છે. આ ઘર તરતું તરતું ક્યાંય અન્ય સ્થળે નથી જતું. જોકે આમાં પણ અપવાદ છે; પરંતુ તરતું ઘર જે તે સ્થાને પાણી પર કાયમી રહે છે. તેનું સ્થાન કિનારાથી બહુ દૂર નથી રખાતું અને સંરચનાકીય તથા સામાજિક પ્રવૃત્તિ માટે તેનું સ્થાન તે પ્રમાણે વિચારીને નક્કી કરાય છે. તેની કિંમત ઘણી બાબતો પર આધાર રાખે છે. તેનું ક્ષેત્રફળ, તેમાં સમાવાયેલ સવલતો, એક કે બે માળની તેની ઊંચાઈ, તે જે સ્થાને બનાવાય ત્યાં પાણીના પ્રવાહની ગતિ, તે સ્થાનની નીચે આવેલ જમીનની ઊંડાઈ, ત્યાં લાશુ પડતા પવનની દિશા અને તીવ્રતા, સલામતી તથા સાવચેતીના પગલાં માટે પ્રયોજયેલાં ઉપકરણો, તેમાં અંકુશમાં રખાયેલી ચલિતતા - આ અને આવી બાબતો પર આવાં તરતાં ઘરની કિંમત અવલંબે છે.

આ પ્રકારની રચનાથી જમીન બચે, પણ તેની બનાવટમાં જે સામગ્રી વપરાય તેનો ભાર તો જમીન પર જ આવે. પણ આવાં ઘર નાનાં જ બનાવાતાં હોવાથી ક્યાંક તો પર્યાવરણ પરનો ભાર ઓછો થવાની સંભાવના રહેલી હોય છે. સાથે સાથે આ ઘર ‘વધારાનું’ ઘર હોવાથી તેમાં વધારાની ખપત તો થાય છે જ.

પાણીની સપાટી પર આવેલ આવાં ઘરમાં ગરમી-ઠંડીની માત્રા આપમેળે જ અમુક અંશે નિયંત્રિત રહે છે. આવાં ઘર અલાયદાં હોવાથી તેના ઉપયોગથી વ્યક્તિગતતા વધતી જાય છે અને સામાજિક માળખું ક્યાંક ક્ષતિગ્રસ્ત થતું લાગે છે. સહવાસની ભાવના અહીં કીણ થતી અનુભવાય છે. આને ખાળવા આવા તરતા આવાસ સમૂહમાં પણ બનાવાય છે. પાણીની સપાટી પર સતત રહેવાથી અહીં રહેનાર વ્યક્તિમાં અમુક

પ્રકારની શારીરિક તેમજ માનસિક બીમારી વધુ રહેવાની સંભાવના હોય છે, તેની સામે ઘણા લોકોનું મન પ્રફુલ્લિત પણ રહી શકે. અહીં પહોંચવા કાર-સ્કુટર કામમાં ન આવતાં હોવાથી નાનાં યાંત્રિક હોડકાં રખાય છે. જો તરતું ઘર દરિયાના પાણી મધ્યે હોય તો વાતાવરણમાં રહેલી ખારશ જુદા જ પ્રકારના પ્રશ્નો સર્જ શકે.

આવાં ઘરની રચનામાં કાચની દીવાલો મહત્તમ પ્રયોગાય છે જેથી ચારે તરફનો નજીરો માણી શકાય. ઘણી વાર તો ઘરના કેટલાક વિસ્તારમાં ફર્શ પણ કાચની બનાવાય છે. આ પ્રકારના ઘરમાં કયારેક કેટલાક ઓરડા પાણીના સ્તરની નીચે બનાવાતા હોય છે, જેની કાચની દીવાલ થડી જળચર સૂચિને વ્યવસ્થિત જોઈ શકાય. તરતાં ઘરની રચનામાં બહારની ખુલ્લી જગ્યાનું મહત્વ સામાન્ય રીતે વધારે જ હોય. તેથી અહીં બાલકની તથા અગાશીનો મહત્તમ તથા વ્યવસ્થિત ઉપયોગ થાય તેનું ધ્યાન રખાય છે. પરંપરાગત ઘરની સરખામણીમાં તરતાં ઘરના આયોજનમાં મુક્ત-સ્થાન આયોજન - ઓપન પ્લાનિંગના સિદ્ધાંતો અનુસરાય છે. અહીં ગોપનીયતાની વાખ્યા જ જાણે બદલાઈ જાય છે.

ઠંડકની મજા છે. લહેરોના સંગીતની મજા છે. ચારે તરફની મોકલાશ માણવાની મજા છે. જાત સાથે જોડવાની સંભાવના વધી જાય છે. અહીં કુદરતી એકાંત મળી રહે. કુદરતના ખોળે માનવી જાણે અહીં ઝૂલવા લાગે છે.

- હેમત વાળા

વાચકમિત્રોને ખાસ વિનંતી

ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રૂસ્ટના સામયિક 'વિશ્વવિહાર'માં આવતી પ્રમાણભૂત અને વૈવિધ્યસભર લેખસામગ્રીથી આપ પરિચિત છો. આપને ઘણા લાંબા સમયથી 'વિશ્વવિહાર' મોકલવામાં આવે છે. આપનું લવાજમ પૂરું થઈ ગયું હોય તોપણ કદાચ આપને 'વિશ્વવિહાર' મળતું હશે. સાહિત્ય, કલા, સંસ્કૃતિ, રાજકારણ, પ્રવાસ, રમત-ગમત, શિક્ષણ, ટેક્નોલોજી, હાસ્યલેખ અને પ્રેરક ચરિત્રો જેવા વિષયોની કેટલીય સામગ્રી અમે 'વિશ્વવિહાર'માં આપીએ છીએ. વળી ગુજરાતના આ સાંસ્કૃતિક કેન્દ્રમાં ચાલતી અને હવે પછી થનારી પ્રવૃત્તિઓની વિગતો પણ આ સામયિકમાંથી મળી રહે છે. આથી કદાચ તમારું લવાજમ પૂરું થઈ ગયું હોય તો વહેલી તક લવાજમ મોકલી આપશો.

'વિશ્વવિહાર'નું વાર્ષિક લવાજમ ૧૫૦ રૂ. અને ત્રણ વર્ષનું લવાજમ ૪૦૦ રૂ. છે. આપ મનીઓર્ડરથી અથવા ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રૂસ્ટના નામે ડ્રાફ્ટ કે ચેકથી મોકલી શકશો. આપના ઉમદા સહયોગની અમે આશા સેવીએ છીએ.

બેંકની વિગત

A/c. Name : Gujarat Vishvakosh Trust, A/c. No. : 09330100008481

Bank Name : Bank Of Baroda, Usmanpura Branch

IFS Code : BARB0USMANP (5th Character is Zero)

લવાજમ બર્યા પછી સંસ્થાને ઈ-મેઇલ (vishvakoshad1@gmail.com), વોટ્સએપ (9898042699) તથા પત્ર દ્વારા અચૂક જાણ કરવી.

ઈલેક્ટ્રિક હાઇવેની દુનિયા કેવી હશે?

ઈલેક્ટ્રિક વિહિકલ (વીજ-વાહન). છેલ્લા થોડા વખતથી આ શબ્દ ભારતમાં બહુ સંભળાય છે. લેટેસ્ટ ઈલેક્ટ્રિક કાર-બાઈક-બસમાં બેટરી કેટલા કિલોમીટર સુધી ચાલે છે એ સામાન્ય વાતચીતનો વિષય બની ગયો છે. ઈલેક્ટ્રિક કાર બનાવતી વિશ્વભરની કંપનીઓ વધારે કલાકો બેટરી ચાલતી હોવાના દાવા કરીને બજારમાં આવી રહી છે. ઈલેક્ટ્રિક કાર, બાઈક, બસ સહિતનાં વાહનો દુનિયાભરના માર્ગો પર તો ક્યારનાં દોડતાં થઈ ચૂક્યાં હતાં, પરંતુ હવે ભારતમાં પણ મોટી સંખ્યામાં ઈલેક્ટ્રિક વાહનો દોડતાં થયાં છે. ઓગસ્ટ-૨૦૨૨ પ્રમાણે ભારતના રસ્તાઓ પર નાનાં-મોટાં ૧૩,૮૨,૨૬૫ ઈલેક્ટ્રિક વાહનો ચાલી રહ્યા છે. આ આંકડો આગામી ત્રણ-ચાર વર્ષમાં ગ્રાન્ડ કરોડ વાહનો સુધી પહોંચી જાય એવો અંદાજ બાંધવામાં આવ્યો છે. ૨૦૩૦ સુધીમાં ભારતમાં ચાલતાં કુલ વાહનોમાંથી ૩૦-૩૫ ટકા વાહનો ઈલેક્ટ્રિક હશે. દેશમાં ઈલેક્ટ્રિક સ્કૂટર-બાઈકના નિર્માણ માટે ૨૫૦ સ્ટાર્ટઅપ કંપનીઓ કામ કરી રહી છે. ભારતમાં ટાટા, મહિન્દ્રા, હીરો, ઓલા, હુન્ડાઈ, ઓલેક્ટ્રા, ઓડિનાવા જેવી કંપનીઓ ઈલેક્ટ્રિક વિહિકલ બનાવી રહી છે. ટેસ્લા જેવી ઘણી વિદેશી કંપનીઓ હજુ ભારતના દરવાજે આધુનિક ઈલેક્ટ્રિક વાહનો સાથે લાઈનમાં ઉભી છે!

ઈલેક્ટ્રિક વાહનોના આવા ઉજાસભર્યા માહોલ વચ્ચે ભારતીયોના કાનમાં નવો શબ્દ પડ્યો - ઈલેક્ટ્રિક હાઈવે. તાજેતરમાં કેન્દ્રીય માર્ગ-પરિવહન મંત્રી નીતિન ગડકરીએ ભારતના માર્ગને સોલર સંચાલિત ઈલેક્ટ્રિક સિસ્ટમથી સજ્જ બનાવવાની યોજના જીહેર કરીને પાઈલટ પ્રોજેક્ટ હાથ ધરાયો હોવાનું જણાયું હતું. ઈલેક્ટ્રિક હાઈવે પર ટેર-ટેર સોલર સંચાલિત પાવરસેશનના નિર્માણની કેન્દ્ર-સરકારની યોજના છે. દેશમાં આ પ્રકારના કુલ ૨૬ ઈલેક્ટ્રિક હાઈવે બનાવવાનું વિચારાયું છે. એનો પ્રારંભ દિલ્હી-મુંબઈ હાઈવેથી થશે એમ મનાઈ રહ્યું છે. એ રસ્તો ગુજરાતમાંથી પસાર થશે. દિલ્હીથી મુંબઈ જતો લગભગ ૧૩૦૦ કિમી.નો આ હાઈવે હરિયાણા, રાજ્યસ્થાન, મધ્યપ્રદેશ, ગુજરાત સહિતનાં પાંચેક રાજ્યોને આવરી લેશો. એમાં એક ટ્રેક ઈલેક્ટ્રિક હશે. હાઈવેમાં માલવાહક વાહનો રસ્તામાં જ ચાર્જ થાય એવી વ્યવસ્થા થશે, પરંતુ એના માટે વાહનોને પાવર સ્ટેશન પર થોભવાની જરૂર પડશે નહીં. આખા હાઈવેની ઉપર બિધાવેલી ખાસ પ્રકારની ઈલેક્ટ્રિક લાઈનથી વાહનો ચાર્જ થતાં રહેશે.

આ કઈ રીતે થશે, તેની જાણકારી મેળવીએ. ઈલેક્ટ્રિક ટ્રામ અને ઈલેક્ટ્રિક ટ્રેન દુનિયાભરમાં ચાલી રહી છે. નિયત ટ્રેક પર દોડતી ટ્રામ અને ટ્રેનની ઉપર એક ઈલેક્ટ્રિક વાયર જોડાયેલો હોય છે. પાવર કલેક્ટર ઉપકરણ પેન્ટોગ્રાફની મદદથી એ વાયરમાંથી ટ્રામ-ટ્રેનને વીજળીનો પુરવહો મળતો રહે છે. ઈલેક્ટ્રિક વાયરનું જોડા એન્જિન સાથે

હોય છે અને એન્જિનમાંથી આખી ટ્રેન કે ટ્રામમાં વીજળી સપ્લાય થાય છે. પરિણામે મુસાફરોને અંદર લાઈટ-પંખાની સવલત મળી રહે છે. ટ્રેન-ટ્રામની ઉપર જોડેલા વીજતારમાં પાવરસ્ટેશનમાંથી પુરવઠો વહેતો કરવામાં આવે છે. આ રીતે ઈલોક્ટ્રિક ટ્રામ-ટ્રેન વિના વિધે ટ્રેક પર દોડે છે ને ચાર્જ થાય છે.

આ મૂળભૂત સિદ્ધાંતના આધારે જ ઈલોક્ટ્રિક હાઇવેની ડિઝાઇન તૈયાર થઈ છે. અત્યારે ઈ-હાઇવે બનાવવામાં ગ્રાન્ટ પ્રકારનાં મોડલનો ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે. પેન્ટોગ્રાફ મોડલ, કન્ડક્ષન મોડલ અને ઈન્ડક્ષન મોડલ. પેન્ટોગ્રાફ મોડલને કન્ડક્ષિવ ઓવરહેડ પણ કહેવાય છે. આ મોડલમાં ઈલોક્ટ્રિક વાયરનું જોડાણ ઉપરની બાજુ હોય છે. ટ્રેન અને ટ્રામમાં જે પદ્ધતિથી ઉપરના ભાગેથી પાવર સપ્લાય થાય છે, એ જ રીત આમાં પણ પ્રયોજની છે. વાહનના ઉપરના ભાગે લગાવેલા પેન્ટોગ્રાફ વાયરના સંપર્કમાં આવે કે તરત જ વીજળીનો પુરવઠો બેટરી સુધી પહોંચે છે અને બેટરી ચાર્જ થવા માટે છે. ટ્રેન-ટ્રામ કરતાં આ પદ્ધતિ એ રીતે જુદી પડે છે કે એમાં વાહન વીજળીની લાઈનથી દૂર થાય એટલે પેન્ટોગ્રાફ આપોઆપ નીચે આવી જાય છે. વીજળીની લાઈનની સમાંતર વાહન ચાલે ત્યારે ચાલક ધારે તો એક બટનથી પેન્ટોગ્રાફને ઉપર કરીને બેટરીને ચાર્જ કરી શકે છે.

ઈલોક્ટ્રિક હાઇવે બનાવવામાં બીજી પદ્ધતિ છે - કન્ડક્ષન મોડલ. આ પદ્ધતિમાં વાહનને વીજળીનો પુરવઠો રોડની નીચેથી મળે છે. આમાં મૂળભૂત રીતે પદ્ધતિ તો કન્ડક્ષિવ ઓવરહેડની જ રહે છે, માત્ર તફાવત એટલો છે કે પહેલી પદ્ધતિમાં વીજળીના વાયર અધ્યર લટકતા રહીને વાહનની બેટરી ચાર્જ કરે છે, જ્યારે બીજી પદ્ધતિમાં રોડની વચ્ચોવચ બિછાવેલા તાર સાથે પેન્ટોગ્રાફ સંપર્કમાં આવે છે અને બેટરી ચાર્જ કરે છે. પહેલી પદ્ધતિ ડેવી વાહનો જેવાં કે બસ-ટ્રેક માટે વધારે ઉપયોગી છે. બીજી પદ્ધતિ કાર જેવાં વાહનો માટે વધુ અનુકૂળ છે. કન્ડક્ષન મોડલમાં ઈલોક્ટ્રિક વાહનના પાછળના ભાગે પેન્ટોગ્રાફ લગાવવામાં આવે છે. એ પેન્ટોગ્રાફ રસ્તાની વચ્ચે જગ્યા કરીને બિછાવેલા તારના સંપર્કમાં આવે છે. આ વ્યવસ્થા કરવા માટે રેલવે ટ્રેકની જેમ રસ્તાની વચ્ચે જગ્યા રાખવામાં આવે છે.

ગ્રીજ પદ્ધતિ હજુ ખાસ ચલણમાં નથી. એ વાયરલેસ પદ્ધતિ છે. રસ્તાના નિયત ટ્રૈક પર ખાસ પ્રકારની મેનેટિક ચિપ ગોઠવવામાં આવે છે. ઇલેક્ટ્રોમેનેટિક કરેટની મદદથી વાહનને વીજળીનો પુરવડો મળે છે. એમાં વાહનની નીચે ખાસ પ્રકારની એવી જ ચિપ ગોઠવવામાં આવે છે. સરળ ભાષામાં કહીએ તો જે પદ્ધતિથી મોબાઈલમાં વાયરલેસ ચાર્જર કામ કરે છે એના જેવી જ ટેક્નિક આના માટે પ્રયોજ્ય છે, પરંતુ તેનો હજુ જોઈએ એવો વિકાસ થયો નથી. છૂટા-ઇવાયા પ્રયોગો સિવાય તેનો મોટાપાએ પ્રયોગ કરાયો નથી. અત્યારે દુનિયાભરમાં ઈ-હાઈવે માટે પહેલી બે પદ્ધતિ જ વધારે પ્રયોગિત છે. ભારતમાં અત્યારે બંને ટેક્નિકનો ઉપયોગ થાય એવા પ્રયોગો ચાલી રહ્યા છે.

ભારતમાં દિલ્હી-મુંબઈ એક્સપ્રેસ માર્ગમાં એક ટ્રૈક ઇલેક્ટ્રોક્-હાઈવે માટે ફાળવવાની દિશામાં કામ શરૂ થયું છે. એ માટે સ્વીડનના ઈ-હાઈવેની પદ્ધતિ વપરાય એવી શક્યતા છે. સ્વીડનમાં પેન્ટોગ્રાફ મોડલની મદદથી હાઈવે બન્યો છે અને સફળ થયો છે, તેથી ભારતની કંપનીઓએ સ્વીડિશ કંપનીઓ સાથે વાટાવાટો ચલાવી છે. ઈ-હાઈવે પર વધુમાં વધુ ૧૨૦ કિમી પ્રતિકલાકની ઝડપે વાહનો દોડી શકશે. માર્ગ અને પરિવહન મંત્રી નીતિન ગડકરીના કહેવા પ્રમાણે ટ્રાન્સપોર્ટેશન માટે ઈ-હાઈવે ઉપયોગી થઈ પડશે અને તેનાથી ટ્રાન્સપોર્ટેશન ૭૦ ટકા સસ્તું પડશે. પરિણામે ટ્રાન્સપોર્ટેશનના કારણે વારંવાર થતો ભાવવધારો નિયંત્રણમાં લાવી શકશે અને લાંબા સમય સુધી ચીજવસ્તુઓના ભાવ નિયંત્રણમાં રહેશે. દિલ્હી-મુંબઈ એક્સપ્રેસ-માર્ગમાં દિલ્હીથી જ્યપુર વચ્ચે ૨૦૦ કિલોમીટરનો ઈ-હાઈવે બનશે. એ રીતે દિલ્હી-જ્યપુર એક્સપ્રેસ-માર્ગ દેશનો પ્રથમ ઈ-હાઈવે બનશે.

દુનિયાભરમાં ઈ-હાઈવેના પ્રયોગો શરૂ થયા છે. જર્મનીના બર્લિનમાં દુનિયાનો સૌથી લાંબો ઇલેક્ટ્રોક્-હાઈવે છે. ૧૦૮ કિલોમીટર લાંબો આ ઈ-હાઈવે માત્ર હેવી વાહનોને જ ચાર્જ કરે છે. કાર સહિતનાં નાનાં વાહનો માટે ઇલેક્ટ્રોક્ ટ્રૈક કામ કરતો નથી. માત્ર બસ, ટ્રક જેવાં વાહનો માટે આ ઈ-હાઈવે બનાવાયો છે. સ્વીડનમાં ૨૦૦૮થી ઈ-હાઈવે પર કામ થતું હતું. ૨૦૧૩માં પહેલો ઈ-રોડ ચાલુ થયો હતો. એ ટ્રૈક માત્ર બસ માટે બનાવાયો હતો. દક્ષિણ કોરિયાએ પણ ઈ-રોડના સફળ પ્રયોગો કરીને ૨૦૧૫માં બસ-લાઈન શરૂ કરી હતી. દક્ષિણ કોરિયા અત્યારે બે ટ્રૈક ધરાવે છે.

જાપાન અને ફાન્સમાં ૨૦૧૮થી પ્રોજેક્ટ શરૂ થયો છે. ફાન્સે તો વળી વાયરલેસ ઈ-હાઈવે બનાવવાનો પડકારભર્યો પ્રોજેક્ટ હાથ ધર્યો છે. ૨૦૧૮માં તેનું સફળ પરીક્ષણ પણ કર્યું હતું. અમેરિકાએ ૨૦૨૩ સુધીમાં ઈ-હાઈવે શરૂ કરવાનો નિર્ધાર કર્યો છે. તો ચીને ૨૦૨૫ સુધીમાં કુલ કમર્શિયલ ટ્રાન્સપોર્ટેશનમાંથી ૨૦ ટકા સુધી ઈ-હાઈવેના માધ્યમથી કરવાની જાહેરાત પાંચેક વર્ષ પહેલાં કરી હતી. બ્રિટનમાં ૨૦૧૫માં ઈ-હાઈવેનો પ્રોજેક્ટ તો શરૂ થયો હતો, પરંતુ બજેટના અભાવે ૨૦૧૮માં પ્રોજેક્ટ હાલ પૂરતો પડતો મૂકી દેવાયો છે.

એક તરફ ઈલેક્ટ્રિક વાહનોમાં બેટરીની ક્ષમતા વધારવા વિશ્વભરમાં પ્રયોગો ચાલી રહ્યા છે. બીજુ તરફ ઈ-વાહનોની વધતી જરૂરિયાતને ધ્યાનમાં રાખીને ઈ-હાઈવેનો વધારે ટકાઉ રસ્તો શોધી કાઢવામાં આવ્યો છે. ભારતે પણ દુનિયા સાથે તાલ મિલાવીને ઈ-હાઈવેનો પ્રોજેક્ટ સમયસર શરૂ કર્યો છે. ભારતમાં દિલ્હી-મુંબઈ વચ્ચે ઈ-હાઈવેનો આખો ટ્રોક બની જશે તો એ દુનિયાનો સૌથી લાંબો ઈ-હાઈવે હશે. ભારતના પ્રોજેક્ટની ખાસિયત એ છે કે સમગ્ર માર્ગ સોલાર સંચાલિત હશે.

આમ, ઈલેક્ટ્રિક વિહિકલની જેમ હવે ટૂંક સમયમાં ઈલેક્ટ્રિક હાઈવે શબ્દ પણ આપણા રોજિંદા જીવનનો હિસ્સો બનશે.

— હર્ષ મેસવાણિયા

વિદુષી શ્રી દક્ષાબહેન પહૃણી ગાંધી ગીતસ્પદા

- ગાંધીજી વિષે લખાયેલ ગીત ગાવાનું રહેશે.
- ગીત ગુજરાતી ભાષામાં જ લખાયેલું હોવું જોઈએ.
- સ્વર્ધ્મ ધોરણ પથી ૮ અને ધોરણ ઈથી ૧૨ એમ બે વિભાગમાં રહેશે.
- દરેક વિભાગમાં એક શાળામાંથી એક જ સ્વર્ધક ભાગ લઈ શકશે.
- ગીત ગાવાનો સમય ઉ મિનિટ રહેશે.
- જરૂર જણાય તો વાજિંગ્રોમાં માત્ર હાર્મોનિયમ અને તબલાનો ઉપયોગ કરી શકશે.
- જો વધારે સ્વર્ધકો હશે તો સ્વર્ધ જોન પ્રમાણે યોજવામાં આવશે.
- જોનમાં પ્રથમ, દ્વિતીય અને તૃતીય કમાંક પ્રાપ્ત કરનાર સ્વર્ધક જ અંતિમ સ્વર્ધમાં ભાગ લેશે.
- અંતિમ સ્વર્ધ દિનાંક ૩૦ જાન્યુઆરી, સોમવાર, ૨૦૨૫ના રોજ યોજાશે.
- બને વિભાગમાં પ્રથમ, દ્વિતીય અને તૃતીય કમાંક પ્રાપ્ત કરી વિજેતા થયેલ સ્વર્ધકને નીચે મુજબ પારિતોષિક આપવામાં આવશે.
- પ્રથમ કમાંક : રૂ. ૧૫૦૦, દ્વિતીય કમાંક : રૂ. ૧૦૦૦ અને તૃતીય કમાંક : રૂ. ૭૦૦
- શાળાના લેટરપેડ પર ગીતસ્પદમાં ભાગ લેનાર વિદ્યાર્થીનું નામ, ધોરણ, શાળાનું નામ અને સરનામું, શાળાનો ટેલિફોન નંબર, શાળાનું ઈ-મેઈલ એડ્રેસ, વિદ્યાર્થીના ઘરનું સરનામું, મોબાઇલ નંબર લખી આચાર્યશ્રીના સહી-સિક્કા સાથે દિનાંક ૩૧ ડિસેમ્બર, ૨૦૨૨ સુધીમાં મળી જાય તેમ નીચેના સરનામે મોકલવાનું રહેશે : ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ, ૫૧/૨, ૨મેશપાર્કની બાજુમાં, બંધુસમાજ સોસાયટી સામે, વિશ્વકોશ માર્ગ, ઉસ્માનપુરા, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૩.
- તમામ સ્વર્ધાઓ ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટના ભવનમાં યોજાશે.
- નિષાયિકોનો નિષાય આખરી અને સૌને બંધનકર્તા રહેશે.
- વધુ માહિતી માટે વિશ્વકોશ કાર્યાલયમાં શ્રી કૃપાબહેન દેથોલિયાનો (મો. ૮૮૮૮૦૪૨૬૮૮) સંપર્ક કરવો.

ભારતનો બટરકલાયમેન

આઈજેક ડેવિડ કેહિમકર

પતંગિયાને અવાજની અસર એટલી નથી થતી, જેટલી સ્પંદન કે કુઝારીની થાય છે. પતંગિયા વિશે આવી કેટલીય અજાણી અને મજાની વાતો તથા એની વિવિધ જાતો વિશે આઈજેક કેહિમકરે ‘બટરકલાયસ ઓફ ઇન્ડિયા’ નામના પુસ્તકમાં રસપ્રદ આલેખન કર્યું છે. પ્રકૃતિશાસ્ત્રજ્ઞ, ફોટોગ્રાફર અને લેખક આઈજેક ડેવિડ કેહિમકરે પોતાની જિંદગીનો મોટા ભાગનો સમય આ જાજરમાન, આકર્ષક અને કોમળ પતંગિયાના અભ્યાસ પાછળ વિતાવ્યો છે.

નાનપણથી જ ઘરમાં નર્સરીની સંભાળ લેતા આઈજેકનાં માતાપિતાએ એના પ્રકૃતિપ્રેમમને પોષ્યો. ૧૯૫૭ની ૨૧ મેએ જન્મેલા આઈજેક કેહિમકર બોરીવલી નેશનલ પાર્ક પાસે જ રહેતા હતા અને બાળકો સાથે પતંગિયાં અને કરચલાને પકડતા. આજે તેઓ કહે છે કે પ્રકૃતિ પાસેથી તેઓ ધાર્યું શીખ્યા છે. પિતા એના માટે પક્ષીઓ, પતંગિયાં અને છોડને લગતાં પુસ્તકો ખરીદી લાવતા હતા. તે જ્યારે આઠમા ધોરણમાં હતા ત્યારે પિતાએ એક નાનકડો કેમેરા પણ ખરીદી આપેલો. રાજ્યશાસ્ત્ર અને મનોવિજ્ઞાન સાથે ગ્રેજ્યુએટ થયા પછી લેકમે કંપનીમાં નોકરી મેળવી, પરંતુ મિનોલ્ટા એસ.એલ.આર. કેમેરા ખરીદવા જેટલા પૈસા બેગા થયા એટલે નોકરીને તિલાંજલિ આપી દીધી. પરંતુ એના જીવનનો વળાંક તો ત્યારે આવ્યો જ્યારે બોખે નેચરલ હિસ્ટ્રી સોસાયટીમાં સરીસૂપને લગતા વર્કશૉપમાં ભાગ લીધ્યો. આઈજેકને પોતાનું સ્વજ્ઞ સાકાર થતું લાગ્યું. બીજી બાજુ બોખે નેચરલ હિસ્ટ્રી સોસાયટીમાં સહાયક ગ્રંથપાલની નોકરી મળી. ત્યારબાદ લાઈબ્રેરી સાયન્સની પદવી મેળવી અને ગ્રંથપાલ તરીકેની નોકરી મેળવી. આ લાઈબ્રેરીમાં પચીસ હજાર પુસ્તકો છે અને અહીં અનેક લોકોને મળવાનું તથા તેમના કામને જોવાનો લહાવો મળે છે. ભારતના જાણીતા પક્ષીવિદ ડૉ. સલીમ અલી સાથે કામ કરવા મળ્યું તેને તેઓ પોતાનું અહોભાગ્ય માને છે. તેમની કામ કરવાની પદ્ધતિમાંથી ધાર્યું શીખવા મળ્યું.

દસ વર્ષની મહેનતને અંતે ૨૦૦૮માં એમનું ‘ધ બુક ઓફ ઇન્ડિયન બટરકલાયસ’ નામનું પ્રથમ પુસ્તક બોખે નેચરલ હિસ્ટ્રી સોસાયટીએ પ્રકાશિત કર્યું. એમણે તેમના

‘બટરફ્લાય ઓફ ઇન્ડિયા’ પુસ્તકમાં ભારત, પાકિસ્તાન, બાંગ્લાદેશ, ભુતાન, શ્રીલંકા અને અફધાનિસ્તાનનાં આશરે એક હજાર જેટલાં પતંગિયાંની જાત વિશે સુંદર તસવીરો સાથે રસપ્રદ આલેખન કર્યું છે. તેઓ કહે છે કે, હિમાલય અને પશ્ચિમઘાટ બાજુ જુદી જુદી જાતનાં દોઢ હજાર પતંગિયાં જોવા મળે છે. એમાંનાં નવસો જેટલાં પતંગિયાંઓનો તો એમને અચાનક જ ભેટો થઈ ગયો હતો. ભારતને પતંગિયાંનો સમૃદ્ધ વારસો મળ્યો છે તેની સામે ઈંગ્લેન્ડમાં તો માત્ર સુડતાળીસ જાતો જ મળે છે. આઈઝેકે પતંગિયાંના સંશોધન માટે વિશ્વના ઘણા દેશોનો પ્રવાસ કર્યો છે. આ ઉપરાંત એમણે ‘કોમન બટરફ્લાયસ ઓફ ઇન્ડિયા’ અને ‘કોમન ઇન્ડિયન વાઈલ્ડ ફ્લાવર્સ’ જેવાં અનેક પુસ્તકો લખ્યાં છે.

તેઓ ‘સેન્કયુઅરી એશિયા’ સામયિક તથા બોંબે નેચરલ હિસ્ટ્રી સોસાયટીના ‘હોર્નબિલ’ સામયિકમાં નિયમિત લખે છે. બોંબે નેચરલ હિસ્ટ્રી સોસાયટીના ડેયરીઓ ડાયરેક્ટર તરીકે નિવૃત્ત થયા. આપણી પાસે જે કંઈ બચ્યું છે તે વન્યજીવનના સંરક્ષણ પ્રત્યે લોકોમાં જાગૃતિ લાવવા તેઓ સતત પ્રયત્નશીલ છે. આજે તેઓ લેરીબર્ડ અન્વાયરમેન્ટલ કન્સલિંગ નામની સંસ્થા ચલાવે છે. જે સી.એસ.આર. (કોપેરિટ સોશિયલ રિસ્પોન્સિબિલિટી) દ્વારા પર્યાવરણનું કામ કરે છે અને તે ઉપરાંત તેઓ બટરફ્લાય ગાડીના પ્રોજેક્ટમાં કામ કરે છે એનો એમને ખૂબ આનંદ અને સંતોષ છે. એમને ૨૦૧૪માં ગ્રીન ટીચર એવોર્ડ અને ૨૦૧૫ના સેન્કયુઅરી એશિયા કિર્લોસ્કર વસુંધરા એવોર્ધી નવાજવામાં આવ્યા છે.

‘બટરફ્લાયમેન’નું બિરુદ્ધ પામેલા આઈઝેક કેહિમકર છેલ્લાં ત્રીસ વર્ષથી પતંગિયાં પર કામ કરે છે. તેઓ કહે છે કે, ‘ભલે લોકોએ મને ‘બટરફ્લાયમેન ઓફ ઇન્ડિયા’નું બિરુદ્ધ આપ્યું, પરંતુ હું મારી જાતને હજી વિદ્યાર્થી માનું દૂંનું. હજી પતંગિયાંની ઘણી જાતો મેં જોઈ નથી. આ પતંગિયાંને જોવામાં - સંશોધન કરવામાં એક જિંદગી ઓછી પે તેમ છે.’

ભારતમાં કાયદાઓ તો સારા છે, પરંતુ તેનો યોગ્ય રીતે અમલ થતો નથી. આપણે આપણા પાણીના ઝોતને દૂષિત કરીએ છીએ પરિણામે આપણે જે ગટરમાં નાખીએ છીએ તે જ દૂષિત પાણીથી થયેલા કૂટ અને શાકભાજ આપણા ખાવાના ટેબલ પર આવે છે. આજકાલ આપણા બગીચાઓમાં પણ પુષ્પ પ્લાસ્ટિક જોવા મળે છે. જેથી પતંગિયાં આવતાં નથી. જલવાયુ પરિવર્તનની પણ તેના પર અસર થાય છે.

તેઓનું કહેવું છે કે વિક્ટોરિયન યુગમાં પતંગિયાંને પકડવાની ધેલધા હતી અને વિજાનના નામે તેને મારીને ટિકિટોની જેમ સંગ્રહ કરતા હતા. આજે આપણી દસ્તિ બદલાઈ ગઈ છે. આજે પતંગિયાને અડ્યા વિના માત્ર દૂરથી એના સૌંદર્યને જોઈને આનંદ માણીએ છીએ. એ જ રીતે વન્યજીવન સંરક્ષણ પ્રત્યે જાગૃતિ આવશે તો લોકોની દસ્તિ બદલાશે.

— પ્રીતિ શાહ

ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ અને સંતુલનના સંયુક્ત ઉપકમે ચોખાયોલા અસ્મિતા વિશેષ સંવાદ

(૧) અરુણાબહેન જાડેજા :
મૂળ તેઓ અરુણાતાઈ...પણ
આજે અરુણાબહેન જાડેજા.
પુસ્તકપ્રેમ, રસોઈ-સેહ,
વાંચન-મનન લગાવ, પરંપરા-
આદર અને જીવન-આનંદ એટલે
અરુણાબહેન. આવો, એમની
સાથે થયેલ રસ્પદ સંવાદની
કેટલીક પળોમાં લટાર મારીએ.

વાંચનની લાગણી ક્યારથી લાગેલી ?

એક વાર રેલવેમાં હતા તે મારા કાકા સાથે મારાં આઈએ મને મામાને ત્યાં અમદાવાદ મોકલી અને સાથે બે આના કે ત્રણ આના આપીને કહ્યું હતું કે રસ્તામાં તારે કંઈ ખાવું હોય તો રાખ. પણ મેં ‘ચંપક’ બાળસાહિત્ય લીધું અને નીચે ઊતરીને નક્કી કર્યું કે કશું ખાવું નથી, પણ પહેલાં ‘ચંપક’ વાંચવું છે. હું સૂરતી એટલે જે છાપામાં ભુસા ભજિયાં આવતાં, એ છાપાના કાગળમાં હોય પછી બીજા બધા ખાવા માંડે. મને એમ થાય કે આ લોકો ખાઈ લે તો હું એ છાપાનો ટુકડો વાંચી લઉં! એટલું બધું વાંચવાનું પાગલપન હતું. ભાઉએ પણ કહેલું કે તું પુસ્તકો વાંચ, જોઈએ એટલાં તને લાવી આપું. જેટલી હોય એટલી લાઈબ્રેરીમાં સભ્ય થઈ જવાનું. ભલે એક-બે ફોક આપણો ઓછાં હોય તો ચાલશે. આજે પણ મરાઠી સામયિકો પણ અને ગુજરાતીનાં તો બધાં જ સામયિકોનું આજીવન લવાજમ ભરેલું છે.

ભણવાનું હોય એ પણ વાંચવાનું એટલું જ ગમે કે ના ગમે ?

ભણવામાં પણ ગણિત બિલકુલ ના ગમે. વિજ્ઞાન પણ ના ગમે. ગુજરાતી, સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી એ વિષય બહુ ગમે. અને એવું કે એ ચોપડીઓ આવે એટલે પહેલાં ચોપડીની સુગંધ લેવાની ! કોઈ વાર જ નવી ચોપડી આવે, બાકી તો સેકન્ડ હેન્ડ લાવવાની. પણ પછી હું આઈને કહું કે, ‘એક નવી લાવી આપોને સુગંધ માટે !’ પછી તો હું મારાં છોકરાંઓને માટે બધી નવી કોરી ચોપડી લાવી હતી. અને મારી દીકરીની દીકરી મારી પાસે રહેતી, એનાં પુસ્તકો લાવું પછી સરસ પૂંઠાં ચડાવીને ખાખી કલરનાં સ્ટીકર લગાવીને નામ લખીએ. પણ હું એને કહું, પહેલાં તું સુગંધ લે આ પુસ્તકની.

ગણિત-વિજ્ઞાન ન આવડયું તોપણ પાસ થઈ જવાનું હતું ને ?

હા, થઈ જવાય. કાયમ આમ તો પહેલો-બીજો નંબર આવે. પણ આપણને તો ખબર કે આપણે લખવા બેસીએ ને પછી લખાઈ જાય. ઘણા કહે છે કે હું કોઈ દિવસ મારું પિકચર નથી જોતી કે હું મારું ગાયેલું ગીત નથી સાંભળતી. એમ હું પણ કોઈ દિવસ મારું લખેલું વાંચું નહીં, કારણ કે એમ થાય કે આના કરતાં તો મેં કેટલું સારું લખ્યું હોત. આ વાત માટે બોરીસાગરસાહેબનું એક વાક્ય યાદ કરું : આ જે આપણને અસંતોષ રહે ને, (આમ તો અસંતોષ એ નોંધિબ છે) એ ડિવાઈન ડિસ્પેટિસ્કેક્શન છે.

આપણાં લગ્ન મોટી ઉંમરે અને વિશિષ્ટ સંજોગોમાં થયાં, એમના વિશે વાત કરો ને-
મારી બહેનપણી મંજુનાં બા એટલે કે સાહેબનાં પહેલાં પત્ની બોન કેન્સરમાં ગુજરી ગયાં. અમે નજીકમાં જ રહેતાં હતાં. એ પોલીસ કવાર્ટસમાં રહેતાં અને સામેની બાજુ હું વાણિયા કોલેજમાં રહેતી. મંજુ પણ બહુ આવતી અને મંજુનાં બા પણ મારે ત્યાં બહુ આવતાં. હું માંદી-સાજી હોઉં તો મારું ધ્યાન રાખે કે આ ડભોઈની દીકરી છે. અનું ધ્યાન રાખવાનું, પણ મંજુનાં બા ગુજરી ગયાં.

પછી એક વાર હું અને મારી બીજી એક બહેનપણી (જે મારી સાથે કોલેજમાં અધ્યાપક હતાં) - અમે બંને મંજુના ઘરે કંઈ મળવા ગયાં હતાં. ત્યારે સાહેબે અમને બંનેને કહ્યું, ‘મારે ફરીથી લગ્ન કરવાં છે, પણ મારી ઉંમરની આસપાસની ઉંમરનાં હોય, ત્યક્તા હોય, વિધવા હોય અથવા અપરિણીત હોય, તો તમે એ જોજો. પરનાતનાં ચાલશે, પણ અમારા દરબારોની બધી મર્યાદા હોય એ સાચવવી પડે એટલું ધ્યાનમાં રાખજો.’ પછી મેં અને મારી બહેનપણીએ શોધ માંડી. મારો ભાઈ ડભોઈમાં હતો. એને પરદેશ જવા માટે પાસપોર્ટ પર કંઈક સહી જોઈતી હતી, ત્યારે મેં સાહેબને નાનો પત્ર લખી કહ્યું કે ‘ડભોઈમાં તમારા કોઈ ઓળખીતા હોય તો એને કહેજો ને, મારા ભાઈને સહી કરાવવી છે.’ અમારા પત્રવ્યવહારની આ પહેલી શરૂઆત. અને એ પત્ર દ્વારા અમારા બંનેનો પ્રશ્ન પાંગર્યો. અઢી વર્ષ અમારો ડેટિંગ પણ પત્રો દ્વારા. ગ્રત્યક્ષ મળવાનું એકાદ વાર થયું, બાકી પત્રો દ્વારા જ.

એમની ઉંમર ત્યારે કેટલી હશે ?

મારાથી એકવીસ વર્ષ મોટા.

અમે જ્યારે લગ્ન કર્યા ત્યારે હું ત્રીસ વર્ષની અને એ એકાવન વર્ષના હતા. પોલીસખાતામાં હતા તોપણ તેઓ બહુ પત્રો લખતા. એટલે મારો ભાઈ એવું કહેતો કે આમને ક્યાંથી આટલો બધો સમય મળતો હશે ? સોમથી શનિ સુધીના પત્રો લખી જ રાખતા હશે અને પછી રોજ એક એક પત્ર પેલા કોન્સ્ટેબલને કહેતા હશે કે જ પોસ્ટ કરી આવ.

મારા આવતાં પહેલાં દીકરી મંજુનાં તો લગ્ન થઈ ગયાં, હવે દીકરાનાં બાકી હતાં.

એટલે એમણે પણ કહું અને મેં પણ કહું કે પહેલાં દીકરાનાં લગ્ન થવા દો, ધામધૂમથી કરો. હું જાહેરમાં કહું કે આજે મેં સાહેબને કહેલું કે પહેલાં દીકરાનો બેડરૂમ બંધ થાય પછી આપણો બંધ થાય, એમાં શોભા છે, એમાં આપણી મર્યાદા છે. એટલે મહિના પહેલાં એમનાં લગ્ન થયાં અને પછી અમારાં કોઈ મેરેજ થયાં. પિતાજી તો બહુ વિરોધમાં હતા.

(અને પછી તો જીવનનાં એક પછી એક પાનાં અરુણાભહેને ભાવથી ખોલ્યાં અને સંવાદ જીવંત ગોઠિ બની રહ્યો...)

કારકિર્દી પણ સદ્ગુરુનો સ્પર્શ એવો થયો કે અંતરની યાત્રાનો દોર ઘૂંટાવા લાગ્યો અને તેમાંથી સહજ પ્રગતે તેમ પદ્ધસર્જન થવા લાગ્યું. એક જુદા પ્રદેશની અનુભૂતિ તેઓને થઈ છે અને તે કવિતાઓમાં બરાબર ઉત્તરી છે. સાદી છતાં પ્રેરક જીવનશૈલીના સાધક શ્રી હરીશ મીનાશ્રુ સાથેનો સંવાદ ધરાતલને સ્પર્શવાનો લ્હાવો બની રહ્યો.

આપના ઉંઘેર અંગે વાત કરશો ?

‘મારા પિતાજી મૂળ આણંદની નજીક કંજરી ગામના, એ અમારું મૂળ ગામ. આ ગામમાં બાપદાદાના જમાનાની થોડી જમીનો પણ હશે, પણ પિતાશ્રી બધા ભાઈઓને સધણું સોંપીને આણંદ આવી ગયા હતા. આણંદ અને કંજરી વચ્ચે કોઈ ખાસ અંતર નથી. હવેના જમાનામાં તો એને અંતર જ ના કહેવાય. માંડ દસ કિલોમીટર હશે. અને અહીં એમના એક સેહી સાથે એમનો છીકણીનો ધંધો શરૂ કર્યો. પછી એ સ્વતંત્ર રીતે પણ કરતા થયા. એટલે એમ સમજો ને કે પાંચેક વર્ષ સુધી એ મારા ‘બાપાની પેઢી’ હતી, એમ કહું તો ગમ્ભતનો વિષય ગણાય. કારણ કે નાની અમથી એક દુકાન અને એમાં બધું કામ ચાલે. છીકણી બનાવવાની અને ઘૂંટવાની પ્રક્રિયાઓ બીજે થતી હોય, પણ વેચાણની વ્યવસ્થા પેઢી પર થતી હોય. અત્યાર સુધી મારા ભાઈ એ દુકાન ચલાવતા હતા. પછી એમની અવસ્થા થઈ એટલે એ છોડી દીધી. મારું કહેવાનું તાત્પર્ય એટલું કે મારા પિતા એક સનાતની બ્રાહ્મણ. ગાંધિયન ઔસ્થેટિકનો એક નાનકડો નમૂનો. તે લોઅર મિડલ કલાસના ગણાય. આપણે એને મિડલ કલાસ પણ ન કહી શકીએ એવા પ્રકારની આર્થિક વ્યવસ્થા. એટલે મને બરાબર યાદ છે કે જ્યારે ૧૯૫૩માં મારો જન્મ થયો એ વખતે જે મકાન હતું, એમાં છતમાં વચ્ચે ગાબું. અને દાદર ચીજે

(૨) હરીશ મીનાશ્રુ :

કવિતાજગતમાં ઉત્તમ સર્જન કરનાર અત્યાર વ્યક્તિઓમાં શ્રી હરીશ મીનાશ્રુનું નામ મોખરે છે. તેઓના જીવનની યાત્રા વિશિષ્ટ સંજોગોના પડાવો પરથી પસાર થઈ છે. પિતાશ્રીની નાની-શ્રી પેઢી અને દીકરાની બેંકમાં

ઉપરના એક રૂમમાંથી બીજા રૂમમાં જવું હોય, તો પડી ન જવાય એટલે વચ્ચે જે ઉધારી ભીત હતી, એ પકડીને સાચવીને આ બાજુના રૂમમાં જવાનું આવા પ્રકારની સ્થિતિ. પણ સાત-આઈ વર્ષ પછી મને એવું લાગે છે કે તેમ છતાં મારું બાળપણ બહુ સારી રીતે પસાર થયું. કેમ કે સ્થિતિ થોડી સુધરવા માંડી હશે. મારાં બા તો કહેતાં કે તારા માથા પર હંમેશાં લાડવાનો ડબ્બો રાખતા. આજે તો કોઈ રાખતું નથી, પણ મગસનો ડબ્બો ત્યારે શુકનવાળાં સંતાન પણ રાખતાં હતાં. આવી સંઘર્ષની અવસ્થામાં પણ એક બાળક તરીકે મારા ઉછેરની બાબતમાં કે બીજી કોઈ બાબતમાં મને ઓછું આવે એવું થયું નથી. સાત-આઈ વર્ષ પછી મારા બાપુજીએ નવું પાંકુ મકાન કર્યું, જે આજે પણ મારી પાસે છે અને ત્યાં અમે અવારનવાર જતાં હોઈએ છીએ અને ખાસ તો ઉત્તરાયણ વખતે. ગામ મળે, ત્રીજો માળ મળે અને અગાસીઓ ને છાપરા ને પતરા ને બધું મળે કે જેથી આપણો કોઈનો પતંગ કાપી પણ શકીએ અને કોઈ આપણો પણ કાપી શકે, કેમ કે અત્યારે હું જ્યાં રહું છું ત્યાં અગાસી છે ખરી, પણ પડોશી પતંગ ચગાવે નહીં અને આપણો પતંગ પડોશી સુધી પહોંચે નહીં એટલું અંતર હોય છે. એટલે પતંગ પણ તમારી નિકટતાની એક ઈમેજ બની જાય છે, એટલે મારું બાળપણ આ રીતે સરસ ગયું.

‘ગાંધિયન એસ્થેટિક’ એવો આપે શબ્દપ્રયોગ કર્યો, એ કેવી રીતે ?

‘ગાંધિયન એસ્થેટિક’ હું એસ્થેટિક શબ્દ કહું છું ત્યારે એમાં કળા ઉપરાંત સમાજ પણ આવી જાય, કેમ કે ગાંધીએ એમ કહું કે “આઈ એમ એન આર્ટિસ્ટ.” તો એ અર્થમાં જ્યારે જુઓ ત્યારે મેં મારા બાપુજીને હંમેશાં ખાદીનાં વસ્ત્રોમાં જોયા છે અને દેખાવે મળતા એટલા આવે એટલે સૌ કહે કે કાકા નહેરુ જેવા લાગે છે. કેમ કે માથે ટોપી પહેરે અને બીજી એક વસ્તુ એ હતી કે ધરમાં એ ફાટેલો અને થીગડાં મારેલાં હોય એવો ખાદીનો જભ્બો અને ધોતિયું પહેરીને બેસતા. પણ જો બહાર જવાનું હોય કે કોઈને ત્યાં શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કરવાની હોય તો ખરેખર અભિવૃદ્ધિ થાય, એ રીતે ખાદીનો ઈસ્ટ્રીદાર સરસ મજાનો જભ્બો, એ જ કપડાની ટોપી - એવું ધારણ કરીને જાય. પછી હું જોઉં કે એમની “સેન્સ ઓફ વાઈભિંગ” તો ગજબની. ગાંધીના એસ્થેટિકમાંથી અમુક વાગ્યે જ નીચે ઉત્તરે, ઉઠે તો બહુ વહેલા. ચાર વાગ્યામાં ઊઠી જાય અને ખોંખારા ખાવામાં ફળિયામાં એ સૌથી પહેલા હોય અને એમના ખોંખારા સાંભળે એટલે આજુબાજુના પડોશીઓને ખ્યાલ આવે કે ચાર વાગવા આવ્યા છે અને પછી એ પરવારીને સેવાપૂજા કરે. કારણ કે એ સનાતની બ્રાહ્મણા. એમના ગુરુ હતા જીવાનાંદ સરસ્વતી, બંગાળી હતા. અને એમની પાસે એમણે સંસ્કૃતનો પણ થોડોધણો અભ્યાસ કરેલો. મારી પાસે જે કેટલાંક સંસ્કૃતનાં પુસ્તકો છે, એ મારા પિતાજીનાં છે, પણ એમને આર્થિક કારણોસર અભ્યાસ કરવાનો મોકો નહીં મળેલો. બહુ વહેલા એમને આણાંદ આવી જવું પડ્યું અને કામે વળગી જવું પડ્યું. એ પુસ્તકો અને એ સંસ્કારોને હું જવું છું.’

— સંકલન ભદ્રાયુ વધરાજની

સત્યના પ્રયોગો અથવા આત્મવ્યથા

ગાંધીજીએ એમની આત્મકથાનું નામ ‘સત્યના પ્રયોગો અથવા આત્મકથા’ એવું આપ્યું છે. ગાંધીજીએ જીવનભર સત્યના પ્રયોગો કર્યા અને સત્યના એ પ્રયોગો એમની આત્મકથા બની રહ્યા. જીવનમાં હંમેશાં સત્ય જ બોલવું, સત્યનું જ આચરણ કરવું એવો દુરાગ્રહ મેં રાખ્યો નથી. મારા જોવા સરેરાશ ભારતીય નાગરિકને એવો દુરાગ્રહ રાખવાનું પરવર્તે પણ નહિ. પરંતુ ક્યારેક મારામાં ગાંધીજી પ્રવેશી જાય છે ને હું એકદમ સત્યના પ્રયોગો કરવા માટે ઉશેરાઈ જાઉ છું. મારા આવા સત્યના પ્રયોગો મારી આત્મકથા નહિ, મારી આત્મવ્યથા બની રહ્યા છે. આત્મવ્યથાનો આવો એક કિસ્સો અહીં રજૂ કરું છું.

એક વાર રાતની ટ્રેનમાં મારે મારા વતન સાવરકુંડલા જવાનું હતું. મારે ત્યાં આવેલા બે મહેમાનો પણ મારી સાથે આવવાના હતા. આમાંના એક સેહી રિઝર્વેશન કરાવવા સ્ટેશને ગયા. રિઝર્વેશનના ફોર્મમાં નામ, જાતિ અને ઉમર દર્શાવવાનાં હોય છે. મારા નામ કે મારી જાતિ અંગે મૂંજવાણ અનુભવવાનું સેહી માટે કશું કારણ નહોતું. પરંતુ મારી ઉમર અંગે એમને ખરેખર જ મૂંજવાણ થઈ. રિઝર્વેશન કરાવવા માટે એ નીકળ્યા ત્યારે હું એમને મારી ઉમર કહેવાનું ભૂલ્યી ગયો અને એ પૂછવાનું ભૂલ્યી ગયા. અનુમાનને આધારે એમણે મારી ઉમર લખવાની હતી. એ ખરેખર જ મૂંજાયા. રિક્ષામાં ઘેર પૂછવા આવે તો એક રિઝર્વેશન જેટલો ખર્ચ વધુ થાય અને બસમાં આવે તો રિઝર્વેશનની બારી બંધ થઈ જાય. પ્રોફેસર ન હોવા છતાં એમને ટેલિફોન કરવાનું સૂઝયું નહિ. અનુમાનને આધારે એમણે મારી ઉમર લખવાનો નિઃખ્યા કર્યો. હું નાનો હતો ત્યારથી મોટો દેખાઉ છું ને મોટા થયા પછી વધુ મોટો દેખાઉ છું. મારા આ દેખાવે એમને ગેરમાર્ગ દોર્યા. વળી, કમરનો દુખાવો, ઢીંચણનો દુખાવો, હાર્ટની તકલીફ, જતા રહેલા માથાના વાળ - આ બધા સાંયોગિક પુરાવાઓની એમણે મદદ લીધી. મારી ઉમરમાં એમણે દશકો ઉમેરી દીધો - એ વખતે મારી ઉમર સાઠ વર્ષ હતી, સાઠને બદલે એમણે મારી ઉમર સિસેર વર્ષ દર્શાવી. હું સ્ત્રી નથી એટલે મારી ઉમર છે એના કરતાં કોઈ વધુ કહે કે માને એ સામે હું ક્યારેય વાંધો નથી લેતો. પણ આ ભૂલને કારણે કેવી આફિતનો સામનો કરવાનો આવવાનો છે, એની એમને કે આ આફિત ઊભી થઈ ત્યાં સુધી મને સહેલે કલ્પના નહોતી.

રાતે ટ્રેન પ્લોટફોર્મ પર આવી ત્યારે ઉબાનો નંબર જોવા મેં ટિકિટ જોઈ અને હું ચમક્યો. મારા સીટ નંબર સામે ૭૦ વર્ષ દર્શવિલાં હતાં. સિનિયર સિટીઝન તરીકે કન્સેશનનો લાભ આપવામાં આવ્યો હતો. મેં સેહીનું ધ્યાન દોર્યું. સેહીએ કહ્યું, ‘ખોટું કન્સેશન લેવાનો આપણો ઈરાદો નહોતો, પરંતુ ભગવાન તમને કન્સેશનનો લાભ અપાવવા દઈશ્યતા હશે એટલે એમણે મારી પાસે ભૂલ કરાવી. હવે ભગવાનની

ઇથ્યાને માન આપો. કન્ડકટરને કશો વહેમ જશે નહિ. એ તમને સહેલાઈથી સિતેરના માની લેશે.’

હું શુદ્ધ-અણિશુદ્ધ-પરિશુદ્ધ પ્રામાણિક હું એવો દાવો મારાથી થઈ શકે તેમ નથી પણ ક્યારેક ક્યારેક અકાળે અસ્થાને મને ગાંધી-ઓટેક આવી જાય છે. આજે પણ એવું જ થયું. લગભગ ટ્રેન ઉપડવાના સમયે કન્ડકટર આવ્યા. ટિકિટ એમના હાથમાં આપતાં પહેલાં મેં એમને કહ્યું, ‘સાહેબ! આ ટિકિટ લેવામાં ભૂલ થઈ છે. મારી ઉંમર સાઠને બદલે સિતેર લખાવી છે. પરિણામે મને કન્સેશનનો ખોટો લાભ મળ્યો છે. (પાંસઠ વર્ષના સિનિયર સિટીઝનને કન્સેશન મળતું હતું.) આપ એટલી રકમ મારી પસેથી લઈ લો.’ કન્ડકટર દિગ્ભૂટ બનીને મારી સામે જોઈ રહ્યા. પાગલખાનામાંથી છૂટીને સીધો આ ટ્રેનમાં બેઠો હોઉં એવી શંકા એમને પરી હોય એવું લાગ્યું. એમણે કહ્યું, ‘તમે સાચું બોલ્યા એટલે દંડ તો નહિ કરું પણ આ ટિકિટ હવે નકારી કહેવાય. રેલવેના કાયદા પ્રમાણે તમે અત્યારે ટિકિટ વગરના કહેવાવ. એટલે તમે જઈને નવી ટિકિટ લઈ આવો. હું તમને નવું રિજર્વેશન આપું.’

હવે દિગ્ભૂટ થવાનો વારો મારો હતો. ટિકિટ મારા હાથમાં હતી અને છતાં રેલવેના કાયદા પ્રમાણે હું ટિકિટ વગરનો હતો! ખરેખર તો હું બુદ્ધિ વગરનો હતો એવું મને લાગવા માંગ્યું, એટલામાં બાજુવાળા એક પેસેન્જરે કહ્યું, સાહેબ! આવી બધી બબાલ કરવા કરતાં પચાસ રૂપિયા લઈને જવા દો ને!’ આ સાંભળી કન્ડકટર બોલ્યા, ‘આ વાત જો આમણે કરી હોત તો મેં દંડ ફટકાર્યો જ હોત. આટલી નોકરીમાં મેં ક્યારેય હરામની પાઈ લીધી નથી.’ સરકારી ખાતામાં ખાતા ન હોય એવા માણસો એવી સાંકડી લઘુમતીમાં છે કે આવો કોઈ માણસ મળે ત્યારે આપણને સાશ્વર્યાન્દ થાય છે.

મેં કન્ડકટરને કહ્યું, ‘સાહેબ! હું આપને શરણે હું. આપ કહેશો તેમ કરીશ પણ મને કમરનો દુખાવો છે, ઢીંચણનો વા છે, હાર્ટની તકલીફ છે. દસ પ્લેટફોર્મ ઓળંગી ટિકિટ લેવા જવાનું અધરું છે અને ટ્રેન ઉપડવાનો સમય પણ થયો છે.’ મેં આટલું કહ્યું ત્યાં ટ્રેનની વિસલ વાગી. કન્ડકટરે કહ્યું, ‘તમે સાચું બોલ્યા એટલે તમને મુશ્કેલીમાં મૂક્તાં મને દુઃખ થાય છે, પણ ભવિષ્યમાં તમે સાચું બોલતા બંધ ન થઈ જાવ એ વાસ્તે હું કાયદાની મર્યાદામાં રહીને તમને મદદ કરીશ. એમ કરો, ગાંધીગ્રામના સ્ટેશને ઊતરી તમે ટિકિટ લઈ આવજો.’

‘ગાંધીગ્રામ તો ગાડી બે-ત્રાણ મિનિટ જ ઊભી રહે છે. હું નાનો હતો ત્યારે દોડવામાં ઈનામો પણ મજ્યાં હતાં. એ ઈનામો સાચવી પણ રાખ્યા છે. પણ હવે દોડવામાં..’

‘તમે ચિંતા ન કરો. તમે ટિકિટ લઈને પાછા આવો ત્યાં સુધી ગાડી ન ઊપરે એવું કરીશ.’ કન્ડકટરસાહેબે મને ધીરજ બંધાવી. જૂના જમાનામાં કોઈ રાજીને ટ્રેનમાં જવાનું થતું ત્યારે રાજા સ્ટેશને ન આવે ત્યાં સુધી ટ્રેન ઉપડી નહિ. આજે એક પ્રજાજનને આ બહુમાન આપવામાં આવી રહ્યું હતું, પણ આ બહુમાન માણી શરૂ એવી મારી માનસિક સ્થિતિ નહોતી.

કાલુપુરથી ઊપરેલી ટ્રેન ગાંધીગ્રામ સ્ટેશને (એ વખતે એ રેલવે-લાઈન ચાલુ હતી) આવીને ઊભી રહી. જે સ્નેહીએ ઉંમર લખાવવામાં ગોટાળો કર્યો હતો એ પ્રાયશ્રિત

કરવા એમના ખર્ચ ટિકિટ લઈ આવવા તૈયાર થયા પણ હવે કશું જોખમ લેવાની મારી તૈયારી નહોતી. ટ્રેનમાંથી ઉત્તરી હું સીધો ટિકિટબારીએ ગયો અને બોલ્યો, ‘સાવરકુંડલાની એક ટિકિટ આપો.’ બુકિંગ કલાર્ક ઘડીભર મારી સામે જોઈ રહ્યા પછી બોલ્યા, ‘આજે જ જવાનું છે ?’

‘હા.’ મેં કહું. ‘આજે જ જવાનું છે. અત્યારે જ જવાનું છે. આ ટ્રેનમાં જ જવાનું છે.’ કોર્ટમાં ઓફિશિવિટ કરતો હોઉં એમ હું એકીશાસે બોલી ગયો.

‘ટ્રેન આવે એ પહેલાં આવવું જોઈએ ને ? આ સાંભળી હું ગભરાયો. ટ્રેન આવી જાય પછી ટિકિટ ન આપવાનો કાયદો હશે કે શું ?’ મેં કહું, ‘સાહેબ, આ ટ્રેન આવે એ પહેલાં આવવાનું મારા માટે શક્ય જ નહોતું.’

‘તમ ?’

‘હું આ ટ્રેનમાં જ આવ્યો.’

‘હે ?’ મારી વાત સાંભળી બુકિંગ કલાર્કના આશ્રયની અવધિ ન રહી. એમની આટલાં વર્ષની નોકરીમાં આવો કિસ્સો પહેલો જ હશે એવું એમના ચહેરા પર વ્યાપેલા આશ્રય પરથી લાગતું હતું !’

‘તમે આ ટ્રેનમાં આવ્યા ? વિધાઉટ ટિકિટ ?’ ‘વિધાઉટ ટિકિટ’ની વાત સાંભળી મારા મોતિયા ભરી ગયા. ફરી દંડની કાર્યવાહી તોળાઈ રહી હોય એવી મને બીક લાગી, પણ ત્યાં તો કન્ડક્ટરસાહેબ આવી પહોંચ્યા. એમણે મને ટિકિટ આપી. આ ટિકિટ પર કન્ડક્ટરસાહેબે મને બીજા વધારાના રૂપિયા લઈ નવું રિજર્વેશન આપ્યું. ખાંસું, પીંસું અને રાજ કર્યું !

— રત્નિલાલ બોરીસાગર

(૨૮મા પાનાનું ચાલુ)

કાર્યશિબિરના ભાગ રૂપે તમામ શિબિરાર્થીઓને સામેલ કરવામાં આવ્યા હતા. એવી સક્રિય સહભાગિતાને કારણે સમગ્ર શિબિર રસપ્રદ બની રહી હતી. તમામે ઉત્સાહભેર ભાગ લઈને પોતે પ્રાપ્ત કરેલા જ્ઞાનને સંકોર્યું હતું. કવિ વિનોદ જોશીના પ્રશ્નોના જે રીતે ત્વરિત ઉત્તર મળતા હતા તેને આધારે ઘ્યાલ આવ્યો કે તમામ શિબિરાર્થીઓએ એકાગ્રતાથી ભાગ લીધો હતો. ગીતની પંક્તિઓને શિબિરાર્થીઓએ પૂર્ણ કરવાની હતી. એ રીતે પ્રાયોગિક ધોરણે પણ મહત્વનું કામ થઈ શક્યું. એ રીતે સમગ્ર શિબિર સક્રિય આદાનપ્રદાનને કારણે જીવંત અને રસિક બની રહી. અનેક લોકોએ તો પોતાની રીતે ગીતલેખનનો આરંભ પણ કરી દીધો હતો. તમામ શિબિરાર્થીઓને એવો આત્મવિશ્વાસ બંધાયો કે તેઓ ગીતસ્વરૂપ સંપૂર્ણપણે સમજી શક્યા હોઈ, ગીતકવિતા લખવા સમર્થ બન્યા છે.

આ કાર્યશિબિરને સૌએ મનભરીને માફ્યો. સતત સાત કલાક ચાલેલા આ કાર્યશિબિરનું સમાપ્ત ડો. કુમારપાળ ટેસાઈએ સૌનો આભાર માનીને કર્યું. એમણે શિબિરની સફળતાને ભાવપૂર્વક આવકારી. શિબિરાર્થીઓનો ઉત્સાહ જોઈને કાવ્યના અન્ય પ્રકારો વિશે શિબિરનું આયોજન કરવા માટેની તૈયારી પણ બતાવી. સર્વ સહભાગીઓને પ્રમાણપત્ર એનાયત કરવામાં આવ્યાં.

— નિસર્ગ આહીર

કવિશ્રી વિનોદ જોશીના માર્ગદર્શન સાથે ચોજાયેલી સર્જનાત્મક ગીતલેખન શિબિર

ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ સાહિત્ય, કલા, સંસ્કૃતિ, વિજ્ઞાન ઈત્યાદિ ક્ષેત્રે વિવિધલક્ષી કાર્યક્રમોનું સાતત્યપૂર્વક આયોજન કરે છે એ સુવિદ્ધિ છે. ગુજરાતી વિશ્વકોશનું પ્રકાશન, પુસ્તકપ્રાગટ્ય, વ્યાખ્યાનમાળા, કાર્યશિબિરનું આયોજન નિયમિતપણે થયા કરે છે. સાહિત્યાદિનું સંશોધન, સંવર્ધન, સંરક્ષણ થાય અને કલાસંસ્કૃતિનું અનેક વિધામાં રચનાત્મક કાર્ય થતું રહે એ ગુજરાત વિશ્વકોશ સંસ્થાની નેમ છે. વિવિધ પ્રકારની કાર્યશિબિર દ્વારા શિબિરાર્થીઓને પ્રાયોગિક જ્ઞાન આપવાનું એક મહત્વનું પાસું ઉમેરાયું છે અનું વિશેષ મહત્વ છે. કાર્યશિબિરની એ ધારા રૂપે ૧૮મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૨૨, રવિવારના રોજ સવારના ૧૦.૩૦થી સાંજના ૫.૩૦ સુધી સર્જનાત્મક ગીતલેખન શિબિરનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. ગીતલેખન વિશેની મહત્વપૂર્ણ શિબિરના સંવાહક તરીકે ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ કવિ વિનોદ જોશી ઉપસ્થિત રહ્યા હતા. નિયત સમયે ઉદ્ઘાટનબેઠક યોજાઈ હતી. અલ્યા શાહે વિશ્વકોશ ગીત સાથે શુભારંભ કર્યો હતો. ગીતલેખનની ભૂમિકા બાંધીને સર્વનું શાન્દિક સ્વાગત કુમારપાળ દેસાઈએ કર્યું હતું. એમણે વિવિધ પ્રકારની કાર્યશિબિરોની માહિતી આપીને કાર્યશાળાનું મહત્વ સમજાવ્યું હતું. સાંપ્રત ગુજરાતી કાવ્ય સંદર્ભે ગીતસ્વરૂપની મહત્ત્વ વિશે પ્રકાશ પાડ્યો હતો. કવિ વિનોદ જોશી અને એમનાં પણી વિમલબહેન જોશીનું પરંપરાગત રીતે સ્વાગત કરવામાં આવ્યું હતું. સુપ્રસિદ્ધ નાટ્યકાર સતીશ વાસે ‘કાવ્યમાં ભાષા’ વિશે ટૂંકું છતાં મનનીય પ્રવચન આપ્યું હતું. કાર્યક્રમનું સંચાલન નિસર્ગ આહિરે કર્યું હતું.

મોટી સંખ્યામાં શિબિરાર્થીઓ જોડાયા હતા એ વિશેષ નોંધનીય બાબત હતી. એમાં નવયુવા કવિઓ હતા, વિદ્યાર્થીઓ હતા, મોટી ઉમરના સાહિત્યરસિકો પણ હતા. કેટલાક અધ્યાપકો પણ જોડાયા હતા. એ જ રીતે લતા હિરાણી, વર્ષા પ્રજાપતિ, જિજ્ઞા મહેતા, દીપિત મોદી, રેણુકા દવે જેવાં કાવ્યસર્જનક્ષેત્રે પ્રવૃત્ત અને પ્રતિજ્ઞિત કવિઓ પણ જોડાયાં હતાં.

કાવ્યલેખન અને સર્જનાત્મક લેખનની અનેક સફળ કાર્યશિબિરનું સંચાલન કરીને લોકોને લેખન તરફ પ્રેરિત કરનારા વિનોદ જોશીએ ત્રણ સત્રમાં પોતાની લેખનશિબિર વહેંચી હતી. જેમાં ‘ગીતસ્વરૂપની લાક્ષણિકતાઓ’, ‘ગીતરચનાના લેખનની કૂંઝીઓ’ અને ‘ગીતરચનાના પ્રત્યક્ષ પ્રયોગો’ એવા ગીતસ્વરૂપના મહત્વના ત્રણ આયામને આધારે બોર્ડ વર્ક અને મૌખિક દટ્ટાંતો દ્વારા પ્રશિક્ષણ આપ્યું હતું. ગીતનું સ્વરૂપ, ગીતના વિષયો, ગીતની ભાષા, માત્રિક બંધારણ, લયબદ્ધ, તાલ, માસબંધારણ, ધ્રુવ અને અંતરાનું આયોજન ઈત્યાદિ તમામ અંગો વિશે વિનોદ જોશીએ ખૂબ જ વિશાદ અને સરળ ભાષામાં પ્રકાશ પાડ્યો હતો. ગીતનાં તાત્ત્વિક અને પાયાનાં તમામ પાસાંઓ વિશેનો એક સંપૂર્ણ અને સર્વગ્રાહી શિબિર રહ્યો એનો આનંદ શિબિરાર્થીઓના મુખ પર સતત જોવા મળતો હતો.

(અનુસંધાન ૨૮મા પાને)

સાહિત્ય વાંચનનાં નવાં સાધનો

શું તમને વાંચનનો શોખ છે? શું તમે રોજ એક સાથે વાંચન કરો છો? શું તમારા ઘરમાં સારાં પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરેલો છે? શું તમે સાહિત્યના પ્રકારો વિશે જ્ઞાનો છો? સાહિત્યને લગતા આટલા સામાન્ય પ્રશ્નો આજે એક મહત્વનો મુદ્દો બની ગયા છે. આજે વોટ્સઅપ દ્વારા ઘણું બધું વંચાય છે અને વહેંચાય છે, પણ તેને સાહિત્ય ગણવું કે ના ગણવું તે ચર્ચાનો પ્રશ્ન બને છે. સાહિત્ય કોને કહેવાય એટલે કે સાહિત્યનો અર્થ શું થાય છે? શબ્દકોશ પ્રમાણે સાહિત્ય એટલે પ્રજાનાં વિચાર, ભાવના, જ્ઞાન વગેરેની ભાષામાં સંગ્રહાયેલી મૂડી; વાર્ષિક. સાહિત્ય એટલે કાવ્ય, નાટક અને લખિત રસિક ભાવવાળું કલ્યાણપ્રધાન વાર્ષિક; આનંદ, ઉત્સાહ, ઉપદેશ અને રસ ઉપજાવે એવું મનોરંજિક લખાશ. સાહિત્ય એટલે લખિતકળાનું સાહિત્ય.

જ્યાં સુધી સંસ્કૃત ભાષા જીવંત હતી ત્યાં સુધી વિદ્વાનવર્ગ સ્વાભાવિક રીતે એ જ ભાષામાં પોતાનું કલા-કૌશલ્ય દર્શાવતો રહ્યો હતો. પરંતુ એ ભાષા મૂત્રપ્રાપ્ય: થતાં અપબ્રંશના નિયમને પરિણામે ગુજરાતી વગેરે બીજી ભાષાઓ ઉત્પન્ન થઈ. વિશેષ પ્રચલિત થઈ અને એ ભાષા બોલનારામાંથી જે વિદ્વાનો થતા ગયા તેઓએ પરાપૂર્વની સંસ્કૃત ભાષામાં લખાયેલું સાહિત્ય રચવાની પદ્ધતિ સંસ્કૃત ભાષાના પોતાના અજ્ઞાનને અથવા સંસ્કૃત ભાષામાં લખાયેલું સાહિત્ય ઓછું તુચ્છિકર હોવાને કારણે છોડીને પોતાની ભાષાઓમાં કાવ્યાદિક કરવા માંડ્યાં અને ત્યારથી એ ભાષાઓનાં સાહિત્યનો પાયો નંખાયો.

સાહિત્યનું શરીર તે એની વાણીનો શબ્દસમૂહ છે અને એ શબ્દસમૂહની શુદ્ધિ, તેનો યોગ્ય વપરાશ, તેની રચનાનો સંવાદ અને એ સર્વને એકાકાર કરી તેમાંથી બહાર પડતી અર્થની સ્પષ્ટતા, એ સર્વ શરીરતત્ત્વોની સંસારયોજના અને કિયા - એ બધું મળીને સાહિત્યનું સુંદર શરીર બંધાય છે.

સાહિત્યના અનેક પ્રકારો છે જેમ કે : ચિત્રપાઠ, બોધકથા, બોધવાર્તા, ચિત્તનલેખ, લોકકથા, નિબંધ, લખિતનિબંધ, હાસ્યકથા, હાસ્યવાર્તા, હાસ્યનિબંધ, નવલકથા, નવલિકા, નવલકથાખંડ, રેખાચિત્ર, ટૂંકી વાર્તા, પ્રવાસવર્ણન, સંવાદવર્ણન, સાહસકથા, પત્ર, પ્રસંગકથા, જીવનપ્રસંગ, જીવનચરિત્ર, આત્મકથા, દષ્ટાંતકથા, લઘુકથા, કિશોરકથા, નાટક, એકાંકી નાટક, નાટ્યાંશ, આધ્યાત્મ, ટુચ્છકા, ઊર્ભિગીત, પ્રાર્થનાગીત, પદ, શોર્યગીત, પ્રકૃતિગીત, ભાવગીત, ભક્તિગીત, ખંડકાવ્ય, દુઢા, ભજન, સોનેટ, ગજલ, ગરબા, ગરબી, છપા વગેરે વગેરે.

આ દરેક પ્રકારનું સાહિત્ય પુસ્તક, ચોપાનિયાં, સામયિક કે સમાચારપત્રોમાં છપાતું અને વંચાતું. કેટલાક લોકો તો પુસ્તકમેળાની કાગડોળે રાહ જોતા અને પુસ્તકમેળો જ્યારે

ભરાય ત્યારે અફળક સાહિત્ય ખરીદતા અને તેનું વાંચન કરતા. આજે પણ સાહિત્ય વાંચનનું સૌથી વધુ પ્રચલિત માધ્યમ છપાયેલાં પુસ્તકો છે.

ભાષાક્ષેત્રે આધુનિક ટેકનોલોજીનો પ્રભાવ વધતાં હવે ઈ-બુક સ્વરૂપે પણ સાહિત્ય વાંચાતું થયું છે. આજે ઈન્ટરનેટ હાથવગું બન્યું છે અને તેની મદદથી દેશ-પરદેશમાં ખૂણેખાંચરે વસતા વાચક સુધી સાહિત્યને પહોંચાડવું સરળ બન્યું છે અને એ પણ તાં સુધી કે જ્યાં હજુ સુધી છપાયેલું સાહિત્ય પુસ્તકસ્વરૂપે પહોંચી શક્યું નથી. વળી, ઘણી વાર પ્રિન્ટ માધ્યમ અને ઈન્ટરનેટ ઉપર સાહિત્ય વાંચનાર વાચકવર્ગ અલગ અલગ હોય છે. વળી નવોદિત સાહિત્યકારો માટે ઈન્ટરનેટ ઉપર પોતાનું સાહિત્ય પ્રકાશિત કરવું સરળ બન્યું છે.

ગુજરાતી લેક્સિકન વેબસાઈટ ઉપર તથા ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટની વેબસાઈટ ઉપર તમે વિવિધ વિષયવસ્તુઓને આવરતી વિવિધ ઈ-બુક વાંચી શકો છો અને અન્યને વહેંચી શકો છો. આ ઈ-બુક ઈ-પબ કે પીડીએફ સ્વરૂપે ઉપલબ્ધ છે. આ ઉપરાંત એવી બીજી ઘણી વેબસાઈટ છે કે જેના પરથી તમે અફળક સાહિત્ય ઈ-બુક સ્વરૂપે વાંચી શકો છો.

હવે તો, આ સાહિત્ય ઓડિયોબુક સ્વરૂપે અને પોડકાસ્ટ સ્વરૂપે પણ ઉપલબ્ધ બન્યું છે. ઓડિયોબુક સ્વરૂપે ઉપલબ્ધ ઈ-બુક વિવિધ એપિસોડમાં પરિવર્તિત હોય છે. વળી વાચિક્મું સ્વરૂપે પણ સાહિત્ય રેડિયો ઉપર કે મોબાઇલ એપ સ્વરૂપે વંચાતું થયું છે.

જવેરયંદ મેધાણી, ક. મા. મુનશી, પન્નાલાલ પટેલ, ગિજુભાઈ બંધેકા, મહાના ગાંધી, ઉમાશંકર જોશી, નિર્ણન ભગત, મણિશંકર ભણી, કાકા કાલેલકર, નર્મદ વગેરે જેવા અવાચીન અને આધુનિક દરેક સાહિત્યકારોનાં સાહિત્ય હવે ઈ-બુક સ્વરૂપે ઉપલબ્ધ બન્યાં છે. આ સાહિત્ય ઉપરાંત આયુર્વેદ કે રસોઈકળાને લગતું સાહિત્ય પણ ઈ-બુક સ્વરૂપે તમે વાંચી શકો છો. પરદેશમાં જઈ વસેલા સાહિત્યકારોએ જે ડાયસ્પોરિક સાહિત્યનું સર્જન કર્યું છે તે પણ તમે હવે ઈન્ટરનેટના માધ્યમથી વાંચી શકો છો.

ગુજરાતી લેક્સિકન વેબસાઈટ ઉપર શબ્દનો અર્થ કે ગુજરાતી રમતો બાદ સૌથી

વધુ વંચાતો કે જોવાતો વિભાગ ઈ-બુક છે જેની લિંક અહીં આપવામાં આવી છે :

<https://www.gujaratilexicon.com/ebooks/>

આપને ગુજરાતી લેક્સિકન વિશે, ઈ-બુક વિશે કે ગુજરાતી લેક્સિકન મોબાઇલ એપ્લિકેશન સંદર્ભે વધુ માહિતી મેળવવી હોય તો આપ અમને info@gujaratilexicon.com ઉપર ઈમેલ કરી શકો છો.

- મૈત્રી શાહ

આપણો વારસો

ક્ષેત્રે પુરુષકારસ્તુ દૈવ બીજમુદ્રાહતમ् ।

ક્ષેત્રબીજસમાયોગાત् તતઃ સસ્યં સમૃધ્યતે ॥

પુરુષાર્થ ખેતર છે અને નરીબ બીજ છે. ખેતર અને બીજના મેળાપ પછી અનાજ ઊરો છે.

નર્મદ સાહિત્યસભા તરફથી ‘અનાહિતા’ નવલકથા માટે

શ્રી કુમારપાળ દેસાઈને એનાયત થયેલો નંદશંકર મહેતા ચંદ્રક

નર્મદ સાહિત્યસભા દ્વારા ગુજરાતના પ્રથમ નવલકથાકાર નંદશંકર મહેતાની સ્મૃતિમાં અપાતો નંદશંકર મહેતા ચંદ્રક ૨૦૧૮ અને ૨૦૨૦ની શ્રેષ્ઠ નવલકથા તરીકે ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈની બૃહદ્દ નવલકથા ‘અનાહિતા’ને એનાયત કરવામાં આવ્યો. એના ઓનલાઈન સમારોહમાં નર્મદ સાહિત્યસભાના પ્રમુખ શ્રી પ્રહૃત્યલ્લભાઈ દેસાઈએ સહુને આવકાર આય્યો, જ્યારે યાભિની વ્યાસ અને પ્રજ્ઞાબહેન વશીએ સહુનું અભિવાદન કર્યું. શ્રી નરેશ કાપડિયાએ કાર્યક્રમના સંચાલન ઉપરાંત પારિતોષિક વિજેતાનો પરિચય આપતાં કહ્યું કે વર્ષોથી જેમની કલમથી આપણે પરિચિત છીએ એવા કુમારપાળ દેસાઈને એમની ૬૩૪ પૃષ્ઠની ૪૩ પ્રકરણમાં વિસ્તરેલી નવલકથા માટે આ પારિતોષિક પ્રાપ્ત થાય છે, તે આનંદનો વિષય છે. જ્યારે નવલકથાની વિશેષતા દર્શાવતાં ભરત મહેતાએ કહ્યું કે નવલકથા એ વ્યક્તિવાદનું સંતાન છે. પ્રશ્ન ગમે તે હોય પણ એમાં ઈનર લાઈફનો મહિમા છે અને એ રીતે એમણે કુંતી કરી રીતે વિવિધ તબક્કાઓમાંથી પસાર થાય છે અને તેમાં તેના કેવા મનોભાવો હતા તેનું સાઈકિક રિયાલિટી સાથે આલેખન કર્યું છે. રાજ કુંતીભોજની પુત્રી પૃથ્વીમાંથી પાંહુપુત્રોની વૃદ્ધ માતા સુધીની એની યાત્રા આમાં આલેખાઈ છે અને એક અર્થમાં કહીએ તો આ ‘એક્સટેન્શન ઓફ એપિક’ છે. લેખક પાત્રોનાં ચેતાતંત્રમાં પ્રવેશ્યા છે. કર્ષ એનો પુત્ર હોવાથી મહાભારતના કુરુક્ષેત્રના યુદ્ધમાં ‘વિજયતિલક’ શબ્દ કુંતીને ગમતો નથી. કોનું તિલક ? શાનું તિલક ? લેખકે એમની સર્જકતાના બગે નવીન સૃષ્ટિ ઊભી કરી છે. જ્યારે આ ચંદ્રકનો પ્રતિભાવ આપતાં કુમારપાળ દેસાઈએ કહ્યું કે નાની વયથી મહાભારતનું અદ્ભુત આકર્ષણ હતું અને માનવપ્રજ્ઞાનું મહાનિર્માણ કહો કે માનવજીવનના ઈતિહાસનું સનાતન કાવ્ય કહો. પણ એ કોઈ યુગ કે વ્યક્તિની રચના નથી, પણ યુગોમાં સર્જયેલો આ મહાગ્રંથ છે. કુંતીના જીવનમાં વિના વાંકે નિયતિએ સતત જે પ્રપંચ ખેલ્યા, એનું આમાં આલેખન છે. પુત્રી, કુમારિકા, રાજકુમારી, પત્ની, રાજરાણી, સહપત્ની, દેરાણી, જેઠાણી, ભાભી, માતા, રાજમાતા, અપરમાતા, સાસુ અને દાઢી – એમ દરેક ભૂમિકામાં કુંતી પોતાનું ગૌરવ જાળવીને જીવે છે. એથીયે વિશેષ કર્ષ સમક્ષ યાચના કે દ્યા માગવાને બદલે પોતાના ગૌરવને જાળવીને એ એને યોગ્ય માર્ગ વાળવા પ્રયત્ન કરે છે. આ રીતે આ વિસ્તૃત નવલકથામાં જીવનના અનેક આઘાતો વચ્ચે ગૌરવભેર જીવતી નારી તરીકે કુંતીના આંતરજગતનું હંદ્યાસ્યર્થી આલેખન થયું છે. જ્યારે કાર્યક્રમના સમાપનમાં સંસ્થાના પ્રમુખ શ્રી પ્રહૃત્યલ્લભાઈ દેસાઈએ કહ્યું કે લેખકે પોતાની આગવી દાસ્તિથી સફળ રીતે મૌલિક અર્થધટન કર્યું છે. શ્રી બજુલેશભાઈ દેસાઈએ આભાર વ્યક્ત કર્યો હતો.

આગામી કાર્યક્રમો

શ્રી ભદ્રકર વિદ્યારીપક જ્ઞાન-વિજ્ઞાન વ્યાપ્યાનશ્રેણી

(ઓનલાઇન કાર્યક્રમો)

ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ અને સંતુલન દ્વારા યોજાયેલા ‘અસ્મિતા વિશેષ સંવાદ’માં શ્રી ભદ્રાયુ વધુરાજાનીનો નીચેની વ્યક્તિઓ સાથે સંવાદ.

❖ ૧૨ ઓક્ટોબર, ૨૦૨૨, બુધવાર : સાંજના ૫-૩૦

શ્રી અરુણાબહેન જાટેજા (સમયમર્યાદા : ૧ કલાક, ૩૩ મિનિટ)

❖ ૨૬ ઓક્ટોબર, ૨૦૨૨, બુધવાર : સાંજના ૫-૩૦

શ્રી હરીશ મીનાશ્રુ (સમયમર્યાદા : ૧ કલાક, ૪૩ મિનિટ)

(ઓફલાઇન કાર્યક્રમો)

વિશ્વકોશ લલિતકલાકેન્ડ્ર

❖ ૧૩ ઓક્ટોબર, ૨૦૨૨, ગુરુવાર : સાંજના ૫-૩૦

વિષય : સત્યજિત રાયનું કલાજગત (સત્યજિત રાયની દસ્તાવેજ ફિલ્મ ‘રવીન્દ્રનાથ ટાગોર’ ફિલ્મની ખાલ્પૂર્તિ નિમિત્તે)

વક્તા : શ્રી અમૃત ગંગાર

શ્રી ધીરુબહેન પટેલ બાળ-કિશોર સાહિત્ય કેન્દ્ર

ગુજરાતી વિશ્વકોશ દ્વારા એક નવું આયોજન આકાર લઈ રહ્યું છે. દર રવિવારે સવારે ૧૦.૩૦ વાગ્યે વિશ્વકોશ દ્વારા આજનાં બાળકોને પસંદ પડે તેવું કથાવસ્તુ ધરાવતી વાર્તા પ્રસ્તુત થશે. જેનાથી બાળકોને ગુજરાતી ભાષામાં રસ પડે અને વર્તમાન સમયને અનુલક્ષીને રચાયેલી વાર્તાઓનો આનંદ પ્રાપ્ત થાય.

આગામી ઓક્ટોબર મહિનામાં ૨ ઓક્ટોબરે ‘નાનકડા ગાંધીજી’, ૮ ઓક્ટોબરે ‘અભુ ડક’, ૧૬ ઓક્ટોબરે ‘પોપાયની પાલક’, ૨૩ ઓક્ટોબરે ‘ગધેડાનું ગીત’ અને ૩૦ ઓક્ટોબરે ‘આપણા સરદાર’ એ વાર્તા રજૂ થશે.

૨ અને ૧૬ ઓક્ટોબરે પ્રસ્તુત થનારી વાર્તાનું લેખન અને રજૂઆત મીતિ ચોક્સી અને ૮, ૨૩ અને ૩૦ ઓક્ટોબરે પ્રસ્તુત થનારી વાર્તાનું લેખન અને રજૂઆત અલ્યા શાહ કરશે.

આ ઉપરાંત દર રવિવારે વાર્તા સાથે એક બાળગીત રજૂ કરવામાં આવશે.

દર રવિવારે ૧૦.૩૦ વાગ્યે આ બાળવાતરીઓ યૂટ્યુબ ચેનલ : Gujarat Vishvakosh Trust, ફેસબુક એકાઉન્ટ : ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ અને વોટ્સએપ નં. ૮૮૮૮૦૪૨૬૮૮ પરથી રજૂ થશે.

જ્ઞાનસત્રનું આયોજન

ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ દ્વારા સાહિત્ય, સંગીત, અર્થશાસ્ત્ર, વિજ્ઞાન, ટેક્નોલોજી, ધર્મ-તત્ત્વ-દર્શન જેવા જુદા જુદા વિષયો પર પરિસંવાદ યોજાતા રહે છે. આ સંદર્ભમાં જૈન ધર્મના ઉંડા અત્યાસી એવા શ્રી કુમાર જ્યક્રિતિની સ્મૃતિમાં અનેકાંત વ્યાખ્યાનમાળાનું આયોજન કરવામાં આવે છે. એ અન્વયે ધર્મની વ્યાપક વિભાવનાને દર્શિમાં રાખીને ૮ ઓક્ટોબર, શનિવાર અને ૯ ઓક્ટોબર, રવિવારે જ્ઞાનસત્રનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. જેનું સમગ્ર આયોજન શ્રી ગુણવંત બરવાળિયાએ કર્યું છે.

૮ ઓક્ટોબર, ૨૦૨૨, શનિવાર, પ્રથમ બેઠક : ૧૦.૦૦થી ૧૨.૩૦

જ્ઞાનસત્રનું ઉદ્ઘાટન : શ્રી સંવેગ લાલભાઈ

અતિથિવિશેષનું વક્તવ્ય : ગૌરવભાઈ શેઠ

અધ્યક્ષીય વક્તવ્ય : કુમારપાળ ડેસાઈ – જૈન ધર્મ : વિશ્વઅસ્તિત્વની ત્રીજી શક્યતા
શ્રીમતી ભારતીબહેન મહેતા

શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રમાંથી મને પ્રાપ્ત થયેલી પ્રેરણા અને જીવન પર પ્રભાવ

દ્વિતીય બેઠક : ૨.૦૦થી ૩.૩૦

ધ્યાયાબહેન શાહ – જૈન ધર્મની શ્રુતજ્ઞાન અને અપરિચ્છણી વિચારણા, તેનું સાંપ્રતિક સ્વરૂપ અને એનું ભાવિદર્શન ◆ ડૉ. સુધીર શાહ – જૈન ભોજનશૈલી અને પ્રતાંશારમાં રહેલું વિજ્ઞાન ◆ ગુણવંત બરવાળિયા – મારા પ્રેરક અને પ્રભાવક સાક્ષરો અને સંતો ◆ જેપલ શાહ – કર્મની વિભાવના : ભગવાન મહાવીર અને શ્રીકૃષ્ણની દર્શિએ ◆ પ્રીતિ અન. શાહ – પૂર્વ સૂર્યિઓની જૈન યુનિવર્સિટીઓની સંકલ્પના અને વર્તમાન પરિસ્થિતિ

તૃતીય બેઠક : ૪.૦૦થી ૫.૦૦

હિન્દુ શાહ – આત્મશુદ્ધિ અને તેની સામે વર્તમાન સમયના પડકારો ◆ શૈક્ષણિક અજમેરા – અશક્યને શક્ય બનાવવાની માસ્ટર કી : અનુમોદના ◆ રેખાબહેન વોરા – અસિ, મસિ અને કૃષિ

૯ ઓક્ટોબર, ૨૦૨૨, રવિવાર, પ્રથમ બેઠક : ૧૦.૦૦થી ૧.૦૦

હેમાંગ અજમેરા – ધર્મક્ષેત્રે આધુનિક ટેક્નોલોજીનો ઉપયોગ, વિવેક અને મર્યાદા ◆ અભય દોશી – જૈન સર્જકોની કાવ્યસૂચિ : રાસ, સજાય, વિહ્નાવલો અને અન્ય કાવ્ય સ્વરૂપોમાં અનુભવાતાં કાવ્યતત્વોની વિશેષતા ◆ રશિમ ભેદા – સમાજમાં જૈન યોગનું સ્થાન ◆ સેજલ શાહ – ‘સુશીલ’, ‘જ્યબિઝ્યુ’ વગેરે સર્જકોની વિચારસૂચિ ◆ પ્રીતિ પંચોલી – જૈન હસ્તપ્રત ભંડારોની વર્તમાન સ્થિતિ અને પડકારો ◆ રમજાન હસણિયા – મને રૂપરી ગયેલ જૈન સ્તોત્ર-સાહિત્ય

સ્થળ : શેઠ શ્રી હઠીસિંહ કેસરીસિંહ સભાગૃહ, ગુજરાત વિશ્વકોશભવન, ૫૧/૨, રમેશપાર્કની બાજુમાં, બંધુસમાજ સોસાયટી સામે, વિશ્વકોશ માર્ગ, ઉસ્માનપુરા, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૩.

ભૂજવાચનના અભ્યાસક્રમના મંગલ પ્રારંભે

‘આશ્ર્યની આંખે પોર્ટ્રેટ-
(વ્યક્તિગતિ)ની દુનિયા’
વિશે અનિલ રેલિયા

‘રાજકીય પદ્ધતિઓ અને વैશ્વિક અંજંપો’
વિશે પ્રા. રક્ષા વ્યાસ

RNI No. GUJGUJ/1998/4459. postal Regd. No.
 GAMC 1375 2021-23 issued by SSP Ahmedabad-9.
 Valid Upto 31-12-2023. License to post without
 Prepayment No. PMG/NG/111/2021-2023. valid upto
 31/12/2023. Posted at Ahd PSO On 5th every month.

માતૃભાષા ગુજરાતી : આંનલાઇન પ્રસ્તુતિ

| ગુજરાતી વિશ્વકોશ

❖ હવે આંનલાઇન ઉપલબ્ધ થયો છે ૨૬ ખંડમાં ૨૬,૦૦૦ પૃષ્ઠમાં ૧૭૦ વિષયોનાં ૨૪,૦૦૦થી વધુ અધિકરણો ધરાવતો ‘ગુજરાતી વિશ્વકોશ’ ફેલા ૨૮ દિવસમાં ૧ લાખ ૬૨ હજાર જેટલા લોકોએ એનો ઉપયોગ કર્યો છે. ❖ ભારત, અમેરિકા, ફાન્સ, ઈંગ્લેન્ડ, સિંગાપોર, જર્મની, ઓસ્ટ્રેલિયા અને જ્ઞાપાન વગેરે દેશના લોકોએ વિશ્વકોશમાંથી વિગતો મેળવી છે. ❖ આંનલાઇન ‘ગુજરાતી વિશ્વકોશ’ જેવા માટે <https://gujarativishwakosh.org>

| ગુજરાતી લેક્સિકન

❖ રોજ અંદર્ભિત છ હજારથી વધુ લોકો આ વેબસાઈટની મુલાકાત લે છે. ❖ છેલ્લા એક મહિનામાં ૧ લાખ ને ૭૦ હજાર લોકોએ આ વેબસાઈટની મુલાકાત લીધી. ❖ અત્યાર સુધીમાં ૪ કરોડ ૭૩ લાખથી વધુ લોકોએ આની મુલાકાત લીધી છે. ❖ ભારત, અમેરિકા, કેન્દ્ર, ઓસ્ટ્રેલિયા, આરબ દેશો, જર્મની, નેઝરલેન્ડ, સિંગાપોર, ન્યૂઝીલેન્ડ જેવા વિવિધ દેશોએ આ સાઈટની મુલાકાત લીધી છે. ❖ ‘ગુજરાતી લેક્સિકન’ જેવા માટે www.gujaratilexicon.com

| ‘વિશ્વવિદાર’ સામયિક

❖ દર મહિને પ્રકાશિત થતું ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટનું વિશ્વની ગતિવિધિ આલેખનું સામયિક ‘વિશ્વવિદાર’ના પ્રત્યેક મૂલ્યવાન લેખો કર્મશાલા: યૂટ્યુબ પર સાંભળી શકાશે.

| જ્ઞાન-વિજ્ઞાનવિષયક પ્રવચનો

❖ ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટમાં થતાં દરેક પ્રવચનો યૂટ્યુબ પર પ્રાપ્ત થશે. કેટલાંક પ્રવચનો ફેસબુક પર લાઈટ કરવામાં આવે છે.

| વિશ્વકોશ, તમારે આંગણે

❖ દર બુધવારે અને દર શનિવારે ‘વિશ્વકોશ તમારે આંગણે’ નામના વિભાગમાં ગુજરાતી વિશ્વકોશ અને બાળવિશ્વકોશનાં અધિકરણો તેમજ ‘આજનો વિચાર’, ‘પ્રસંગમાધુરી’ જેવા વિભાગો વોટ્સઅપ પર જોઈ શકાશે.

| બાળવાતની પ્રસ્તુતિ

❖ ‘ગુજરાતી વિશ્વકોશ’ દ્વારા દર રવિવારે સવારે ૧૦-૩૦ વાગ્યે બાળકોને ગમી જાય તેવી વાતાંઓ

| વિશ્વકોશ : ઈ-બુક્સ

❖ વિશ્વકોશના મહત્વના અગ્નિયાર ગ્રંથો ઉપલબ્ધ થશે. ❖ ગુગલમાં જઈને અંગ્રેજીમાં gujarativishwakosh.org/ebooks એમ ટાઈપ કરીને ઈ-બુક્સ ઉપર ક્લિક કરશો. ❖ આ ઈ-બુક્સ વાંચવા માટે e-pub reader આપના કમ્પ્યુટર, લોપ્ટોપ કે મોબાઇલમાં ebook reader આવશ્યક છે.

આ બધા કાર્યક્રમો તમે અમારા યૂટ્યુબ : (Gujarat Vishvakosh Trust) અને ફેસબુક એકાઉન્ટ : (ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ) અને વોટ્સઅપ (મો. ૮૮૮૮૦૪૨૬૮૮) પરથી નિહાળી શકશો.

આ ક્યુ આર કોડ સ્કેન કરવાથી ‘વિશ્વવિદાર’માં અગાઉ પ્રકાશિત થયેલા લેખો સાંભળી શકશો અને જે તે મહિનાનું ‘વિશ્વવિદાર’ દર મહિનાની ૧૫મી તારીખે શરીય (ઓડિયો) શે ઉપલબ્ધ થશે.